

ASPECTES CULTURALS I DE PENSAMENT JURÍDIC ENTORN DE LA MOTIVACIÓ DE LES SENTÈNCIES (CORONA D'ARAGÓ, SEGLES XIV-XVII)

David Irazábal Martínez
Universitat Pompeu Fabra

Resum

En el present treball estudiarem alguns aspectes culturals i de pensament jurídic relatius a la motivació de les sentències a la Corona d'Aragó, especialment a Catalunya, en la baixa edat mitjana i l'alta edat moderna (segles XIV-XVII). En primer lloc, contextualitzarem la disposició de dret propi català que declarà l'obligació de motivar les sentències. En segon lloc, a partir d'una aproximació al pensament escolàstic d'Ausiàs March, plantejarem una introducció cultural a la motivació de les sentències a la Corona d'Aragó. En tercer lloc, examinarem la motivació de les sentències en el marc de la cultura iuscèntrica catalanoaragonesa. Ens centrarem en l'exegesi de la Sentència de la Reial Audiència de la Corona d'Aragó del 2 d'abril de 1372 i d'una conclusió de la Reial Audiència de Catalunya del 6 d'abril de 1500. En quart lloc, enunciarèm algunes de les implicacions de la motivació de les sentències per a l'*officium iudicis*. Finalment, proposarem una anàlisi preliminar de l'adaptació, en forma «correctiva», de la doctrina del dret comú relativa a l'*expressio causae in sententia* en el dret propi i en l'estil judicial catalans.

Mots clau: motivació, sentències, Corona d'Aragó, Catalunya, Ausiàs March, baixa edat mitjana, alta edat moderna.

ASPECTOS CULTURALES Y DE PENSAMIENTO JURÍDICO EN TORNO A LA MOTIVACIÓN DE LAS SENTENCIAS (CORONA DE ARAGÓN, SIGLOS XIV-XVII)

Resumen

En el presente trabajo estudiaremos algunos aspectos culturales y de pensamiento jurídico relativos a la motivación de las sentencias en la Corona de Aragón, especialmente en Cataluña, en la baja edad media y en la alta edad moderna (siglos XIV-XVII). En primer lugar, contextualizaremos la disposición de derecho propio catalán que declaró la obligación de motivar las sentencias. En segundo lugar, a partir de una aproximación al pensamiento escolástico

de Ausiàs March, plantearemos una introducción cultural a la motivación de las sentencias en la Corona de Aragón. En tercer lugar, examinaremos la motivación de las sentencias en el marco de la cultura iuscéntrica catalano-aragonesa. Nos centraremos en la exégesis de la Sentencia de la Real Audiencia de la Corona de Aragón de 2 de abril de 1372 y de una conclusión de la Real Audiencia de Cataluña de 6 de abril de 1500. En cuarto lugar, enunciaremos algunas de las implicaciones de la motivación de las sentencias para el *officium iudicis*. Finalmente, propondremos un análisis preliminar de la adaptación, en forma «correctiva», de la doctrina del derecho común relativa a la *expressio causae in sententia* en el derecho propio y en el estilo judicial catalanes.

Palabras clave: motivación, sentencias, Corona de Aragón, Cataluña, Ausiàs March, baja edad media, alta edad moderna.

ASPECTS CULTURELS ET PENSÉE JURIDIQUE AUTOUR DE LA MOTIVATION DES SENTENCES (COURONNE D'ARAGON, XIVe-XVIIe SIÈCLES)

Résumé

Dans ce travail, nous allons étudier certains aspects culturels et intellectuels de la pensée juridique liés à la motivation des jugements dans la Couronne d'Aragon et, plus particulièrement, en Catalogne, à la fin du Moyen Âge et au début de l'époque moderne (XIVe-XVIIe siècles). Premièrement, nous contextualiserons la disposition de droit catalan qui établissait l'obligation de motiver les jugements. Deuxièmement, en nous appuyant sur une approche de la pensée scolastique d'Ausiàs March, nous proposerons une introduction culturelle à la motivation des arrêts dans la Couronne d'Aragon. Troisièmement, nous examinerons la motivation des arrêts dans le cadre de la culture juscentrique catalano-aragonaise. Nous nous concentrons sur l'exégèse d'un jugement de la *Reial Audiència* de la Couronne d'Aragon du 2 avril 1372 et d'une conclusion de la *Reial Audiència* de Catalogne du 6 avril 1500. Quatrièmement, nous exposerons certaines des implications du raisonnement des jugements pour l'*officium iudicis*. Enfin, nous proposerons une analyse préliminaire de l'adaptation, sous une forme «corrective», de la doctrine du *ius commune* relative à l'*expressio causae in sententia* dans le *ius proprium* et le style judiciaire catalan.

Mots-clés: motivation, jugements, Couronne d'Aragon, Catalogne, Ausiàs March, bas Moyen Âge, haute époque moderne.

CULTURAL AND LEGAL THOUGHT IN THE REASONING OF JUDGEMENTS (CROWN OF ARAGON, 14th-17th CENTURIES)

Abstract

This paper examines certain cultural and legal thought dimensions of judicial reasoning in the Crown of Aragon, with particular emphasis on Catalonia during the late Middle Ages

and the early modern period (14th-17th centuries). We begin by contextualising the provision of Catalan *ius proprium* that declared the obligation of royal judges to provide reasons for their decisions. We proceed with a cultural introduction to judicial reasoning in the Crown of Aragon, drawing on the scholastic thought of the Valencian poet Ausiàs March. Next, we explore judicial reasoning within the framework of the Catalan-Aragonese *iuscentric* legal culture. Our analysis focuses on the exegesis of a judgment issued by the Royal Audience of the Crown of Aragon (2 April 1372), as well as a conclusion produced by the early modern Royal Audience of Catalonia (6 April 1500). We then outline several implications of judicial reasoning for the *officium iudicis*. Finally, we propose a preliminary analysis of the «corrective» adaptation of the *ius commune* doctrine of *expressio causae in sententia* in the context of Catalan law and judicial practice.

Keywords: judicial reasoning, judgements, Crown of Aragon, Catalonia, Ausiàs March, late Middle Ages, early modern period.

1. INTRODUCCIÓ

En el present treball estudiarem alguns aspectes culturals i de pensament, tant en termes genèrics, fonamentalment literaris i filosòfics, com específicament jurídics, relatius a la motivació de les sentències a la Corona d'Aragó cismarina, especialment a Catalunya, en la baixa edat mitjana i l'alta edat moderna (segles XIV-XVII).¹

Partim de la premissa que el pensament jurídic és una de les múltiples formes d'expressió de la cultura d'un moment històric i un lloc determinats, sens perjudici de la seva desitjable contextualització temporal i espacial més àmplia. Temporalment, ací optem per una perspectiva de *longue durée*, justificada per les continuïtats culturals i de pensament jurídic fonamentals —al marge d'innovacions i mutacions parcials— entre el final de la baixa edat mitjana i l'alta edat moderna.² Espacialment, ens situem

1. Agraïxo als professors Tomàs de Montagut i Josep Capdeferro la lectura del text i els seus encertats comentaris i suggeriments. Aquest treball s'inscriu dins el projecte d'investigació «Respuestas jurídicas hábiles a conflictos sociales complejos (siglos XII-XX)» (PID2020-117702GA-I00/MICIN/AEI/10.13039/501100011033), finançat pel Ministeri de Ciència, Recerca i Universitats i coordinat pels professors Josep Capdeferro (Universitat Pompeu Fabra) i Rafael Ramis (Universitat de les Illes Balears-IEHM). La investigació té el suport del programa doctoral AGAUR FI-SDUR (2023-FISDU-00169) del Departament de Recerca i Universitats de la Generalitat de Catalunya.

2. Han destacat els canvis produïts en el pensament jurídic europeu de final del segle XVI i principi del XVII Alain WIJFFELS, «Law reports as legal authorities in early modern Belgian legal practice», a G. ROSSI (ed.), *Authorities in early modern law courts*, Edimburg, Edinburgh University Press, 2021, p. 222-244; Adolfo GIULIANI, «Civilian treatises on presumptions, 1580-1620», a R. H. HELMHOLZ i W. D. H. SELLAR (ed.), *The Law of presumptions: Essays in comparative legal history*, Berlín, Duncker & Humblot, 2009, p. 21-71. Sense desconèixer les mutacions en el pensament jurídic des de final del segle XVI, relatives a un mètode més sistemàtic i un tractament temàtic del material jurídic, així com a novetats en

a la Corona d'Aragó cismarina,³ *iurisdictio universalis* dels regnes que la integraren com a *iurisdictiones generales* de la Corona —els regnes d'Aragó, València, Mallorca i el Principat de Catalunya—,⁴ en el marc, a partir del 1479, de la Monarquia Hispànica composta, i en l'àmbit geogràfic i intel·lectual de l'Europa del *ius commune*.⁵

Procedirem segons l'ordre següent. En primer lloc, contextualitzarem la disposició de dret propi català que declarà l'obligació de motivar les sentències, la constitució 55 de 1510 (epígraf 2). En segon lloc, a partir d'una aproximació als conceptes de *raó*, *voluntat* i *moviment* en el pensament d'Ausiàs March, plantejarem una introducció cultural a l'estudi de la motivació de les sentències a la Corona d'Aragó (epígraf 3). En tercer lloc, examinarem la motivació de les sentències (fonamentalment civils) en el marc de la cultura iuscèntrica catalanoaragonesa (epígraf 4). Ens centrarem en l'exegesi de la Sentència de la Reial Audiència baixmedieval del 2 d'abril de 1372, per una banda (subepígraf 4.1), i en la doctrina i la praxi —a través del comentari d'una conclusió de la Reial Audiència de Catalunya altmoderna del 6 d'abril de 1500— de la regulació de l'*aequitas* pel dret comú positiu, amb la consegüent exclusió d'una equitat purament natural, per l'altra (subepígraf 4.2). En quart lloc, enunciaré algunes de les implicacions de la motivació de les sentències per a l'*officium iudicis* (epígraf 5). Finalment, proposarem una anàlisi preliminar de l'adaptació, en forma «correctiva», de la doctrina del dret comú relativa a l'*expressio causae in sententia* en el dret propi i en l'estil judicial catalans (epígraf 6). Conclouran el treball unes consideracions sintètiques sobre els punts anteriors (epígraf 7).

l'àmbit de la lògica, la dialèctica i la retòrica aristotèliques, en aquest treball ens centrarem en les continuïtats profundes de pensament que donen coherència intel·lectual al període del *ius commune*.

3. No podem abordar ací el cas del regne de Sardenya, car requereix un tractament separat. En general, vegeu Mario ASCHERI, *Tribunali, giuristi e istituzioni dal medioevo all'età moderna*, Bolony, Il Mulino, 1989, p. 113.

4. Vegeu Tomàs de MONTAGUT, «La justicia en la Corona de Aragón», a *La administración de justicia en la historia de España: Actas de las III Jornadas de Castilla-La Mancha sobre investigación en archivos*, vol. II, Guadalajara, Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, 1999, p. 649-686; Tomàs de MONTAGUT, «El poder del dret durant el regnat de Martí l'Humà», a M. T. FERRER (COORD.), *Martí l'Humà: El darrer rei de la dinastia de Barcelona, 1396-1410. L'Interregne i el Compromís de Casp*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2015, p. 51-67; Tomàs de MONTAGUT, «Notes sobre el projecte de reforma de la Justícia Universal de la Cort General de Catalunya de Perpinyà – Sant Cugat – Barcelona de 1406-1410», a A. FURIÓ ET AL. (ED.), *La veu del regne: 600 anys de la Generalitat Valenciana* (en premsa).

5. Sobre la recepció del dret comú en el context hispànic, vegeu Josep Maria FONT RIUS, «La recepció del dret comú a la península Ibèrica», a T. de MONTAGUT (ED.), *Història del pensament jurídic: Curs 1996-97 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 1999, p. 95-106. Quant al pensament jurídic dels juristes lletrats a la baixa edat mitjana a Catalunya, vegeu Tomàs de MONTAGUT, «Els juristes de Catalunya i la seva organització col·legial a l'època medieval», *Ivs Fvgit*, núm. 12 (2003), p. 269-301. Per a la cultura del *ius commune* tardà a Catalunya, vegeu Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*, Barcelona / Lleida, Fundació Noguera i Pagès, 2012.

2. SEDES MATERIAE: LA CONSTITUCIÓ 55 DE 1510

És convenient partir de la disposició de dret propi català que declarà *formalment* —és a dir, no introduí, sinó que ratificà una pràctica o un estil judicial antecedent mitjançant la forma solemne i quasi sacra⁶ d'una constitució o *lex generalis pactionata*—⁷ l'obligació dels jutges del Principat de Catalunya, inclosa la Reial Audiència, de motivar llurs sentències definitives. Així, la constitució 55 de 1510⁸ estatuí que els doctors de la Reial Audiència havien d'expressar, en la sentència definitiva,⁹ «los motius quels hauran moguts per axi declarar e diffinitiuament sentenciar».

Aquesta era la versió del redactat final de la norma, la qual, però, no pot ser considerada aïllada del seu context històric. En particular, gaudeixen d'una rellevància especial per a l'estudi historicojurídic els processos parlamentaris de producció normativa, que poden ser més o menys acuradament resseguits, segons el seu estat de conservació, a través de les propostes estamentals, les negociacions interestamentals i les respectives respostes del rei en la cort corresponent.¹⁰ Recercant l'origen d'aques-

6. Juan VALLET, «Valor jurídico de las leyes paccionadas en el Principado de Cataluña», a *El pactismo en la historia de España*, Madrid, Instituto de España, 1980, p. 75-110. Dec la cita a Josep CAPDEFERRO, «Práctica y desarrollo del derecho en la Cataluña moderna: a propósito de la jurisprudencia judicial y la doctrina», a S. de DIOS *et al.* (coord.), *Juristas de Salamanca, siglos XV-XX*, Salamanca, Ediciones Universidad de Salamanca, 2009, p. 235-258, esp. p. 238, n. 15.

7. En general, sobre aquesta qüestió vegeu VÍCTOR FERRO, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 295.

8. *Constitutions y altres drets de Cathalunya* [...], Barcelona, En Casa de Hubert Gotart, 1588-1589 (= CYADC-1588-1589), 1, 7, 3, 2.

9. La sentència definitiva decidia («definia») la controvèrsia principal de la causa amb una absolució o condemna del demandat, a diferència de la sentència interlocutòria, que versava sobre incidències o excepcions no pertanyents a la controvèrsia principal. Vegeu Lluís de PEGUERA, *Decisiones Aureae in actu practico frequentes*, Barcinone, Ex Typographia Iacobi à Cendrat, 1605, cap. 197, n. 2:

Et ideo differt haec interlocutoria à sententia diffinitiva, quod per diffinitivum diffinitur negotium principale, scilicet illud quod principaliter deductum fuit condemnando vel absolucendo, alias non diceretur sententia si non contineret condemnationem vel absolutionem [...] Sed interlocutoria non tangit negotium principale, sed diffinit aliquam exceptionem in iudicio emergentem et per eam non imponitur finis controuersiae principali.

La sentència definitiva era susceptible d'un recurs ulterior. Cal no confondre «definitiu» amb «ferm»: vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus Curiarum generalium Cathaloniae*, Barcinonae, Typis et Aere Sebastiani à Cormellas, 1621, *pars II, collatio* (coll.) 11, cap. 4, n. 81 i seg.: «Et illa dicitur sententia diffinitiva, quae diffinit negotium, et imponit finem causae per absolutionem, vel condemnationem [...] et illa proprie dicitur res iudicata, à qua non est appellatum, vel est per binas sententias confirmata».

10. Vegeu l'útil notícia de les Corts catalanes i llurs fonts a Manuel ROVIRA *et al.*, «Fonts per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Càtaleg dels processos de Corts i Parlaments», a *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional* (Barcelona, 28, 29 i 30 d'abril de 1988), Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 25-61.

ta disposició normativa en els debats parlamentaris de la Cort General de Montsó de 1510,¹¹ ens ha estat possible individuar la proposta estamental que donà lloc a l'esmentada constitució 55 de 1510 (*Constitutions y altres drets de Cathalunya* [...], 1588-1589 [= CYADC-1588-1589], volum 1, llibre 7, títol 3, capítol 2¹²). Pot llegir-se una formulació primigènia de la proposta estamental, concretament del braç reial, en una carta enviada el 25 de maig de 1510 pels consellers de Barcelona als síndics municipals en la Cort General: «[...] ha paregut seria bo se ordenas que los Jutges del Real Consell en les sentencias que donaran hagen y sien tenguts donar raho y exprimir la causa per que donen tal sentencia».¹³

Destaquem ací únicament que en la proposta estamental, tal com fou formulada pels consellers de Barcelona, no hi havia, a diferència del redactat aprovat finalment, el terme *motiu*, sinó que es parlava de «donar raho y exprimir la causa» d'allò judicat en la sentència. Les dues versions tenien en comú, però, el verb *exprimir*. L'acció, allò que la norma prescrivía, era «exprimir» —avui diríem *expressar*— quelcom. I allò que devia ser expressat era qualificat, en la constitució, com a «motiu» i, en la proposta estamental, com a «raó» o «causa». Resulta convenient, doncs, estudiar aquesta terminologia, que fa referència a uns coneixements i una forma de pensament específics de la cultura jurídica catalanoaragonesa baixmedieval i altmoderna.

3. UNA APROXIMACIÓ CULTURAL: *RATIO*, *VOLUNTAS* I *MOTUS ANIMI* EN AUSIÀS MARCH

Estimem oportú, per tal de plantejar una introducció cultural a l'estudi de la motivació de les sentències a la Corona d'Aragó, fer una breu menció del lloc que ocupen els conceptes de *raó*, *voluntat* i *moviment* en el pensament del poeta valencià del segle xv¹⁴ Ausiàs March.

11. Sobre la Cort General de Montsó de 1510, vegeu Àngel CASALS, «Les Corts Catalanes de 1510-1520: una etapa d'irregularitats», *Afers*, vol. 5, núm. 9 (1990), p. 23-37.

12. D'ara endavant, en les referències paral·leles utilitzarem la forma abreujada corresponent sense els substantius, és a dir, només amb la numeració, en aquest cas, doncs, seria la forma 1, 7, 3, 2.

13. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Lletres Closes, 1B. VI-40, 1508-1511, f. 86r-88r, esp. f. 87v. Vegeu David IRAZÁBAL, «La Cort General de Montsó de 1510: La motivació de les sentències i l'observança del dret a la Catalunya moderna», *eHumanista/IVITRA*, núm. 27 (2025), p. 361-374; David IRAZÁBAL, «¿Cui prodest la obligación de motivar las sentencias en Cataluña (1510)? Autoridad, legitimidad, observancia», a *Estudios luso-hispanos de historia del derecho*, vol. iv, Madrid, Dykinson (en premsa).

14. La primera edició gairebé completa de les obres d'Ausiàs March data, però, de 1543: *Les obres de mossen Ausias March: Ab vna declaratio en los marges de alguns vocables scurs*, Barcelona, Per Mestre Carles Amoros, 1543.

La motivació de les sentències estava íntimament relacionada amb el pensament escolàstic baixmedieval i altmodern, el qual tingué una influència notable en l'obra del poeta Ausiàs March, com també en tots els àmbits del coneixement i de la cultura —incloent-hi el dret— dels segles XIV-XVII. Concretament, el pensament escolàstic aristotelicotomista estigué profundament arrelat als regnes de la Corona d'Aragó i fou predominant en la tradició intel·lectual catalana, sobretot a partir de l'últim terç del segle XVI, fins a les reformes universitàries de Felip V a principi del segle XVIII.¹⁵ D'acord amb aquest pensament, la voluntat, com a potència motiva, inductiva o impulsiva de l'ànima,¹⁶ havia d'estar ordenada, envers una causa final, per la raó,¹⁷ ço és, per un recte judici d'acord amb les lleis divines, naturals i humanes. Aquest principi moral aristotelicotomista, relatiu a l'ordenació racional de la lliure¹⁸ voluntat humana,

15. Antonio FERNÁNDEZ LUZÓN, *La universidad de Barcelona en el siglo XVI*, Barcelona, Universidad de Barcelona, 2005, esp. p. 303; Rafael RAMIS i Pedro RAMIS, *La Universidad de Barcelona en el siglo XVII*, Madrid, Dykinson, 2023, p. 127-139; Rafael RAMIS, «La defensa del tomismo frente al suarismo: la Facultad de Artes y Filosofía de la Universidad de Barcelona a comienzos del siglo XVIII», *Espíritu*, vol. LXVII, núm. 155 (2018), p. 81-106. En relació amb el pensament jurídic català del segle XV, vegeu Francisco ELÍAS DE TEJADA, *Historia del pensamiento político catalán*, tom I, *La Cataluña clásica (987-1479)*, Sevilla, Montejurra, 1963, p. 283-338. Especialment, en referència a Tomàs Mieres (s. XV), vegeu Juan VALLET, «Equidad y buena razón según el jurista gerundense del siglo XV, Tomás Mieres», *Anuario de Derecho Civil*, vol. 30, núm. 1 (1977), p. 3-33.

16. Sobre la tripartició aristotèlica de l'ànima en les seves parts vegetativa, apetitiva-sensitiva-desiderativa i racional-intel·lectiva, vegeu *De anima*, 413a23-415a13, i *Ética Nicomachea*, I (1102a29-1102b37). En el segle XVI hispànic, la concepció aristotèlica de l'ànima fou exposada sintèticament per Martín de Azpilcueta en els tres primers *Praeludia* de la seva influent obra *Enchiridion confessoriorum* (1557). Vegeu Adolfo GIULIANI, «Civilian treatises on presumptions, 1580-1620», p. 54, n. 147.

17. Ramon Llull tractà la qüestió servint-se de les categories aristotèliques:

Amatus et honoratus sis Tu [Deus], qui ordinasti, quòd potentia motiva sit serva et subdita potentiae rationali. Nam, quia potentia motiva, Domine, est serva potentiae rationalis, ideo non potest operari nec adducere in actum id, quod est in potentia, quousque potentia rationalis ei mandat et iudicat, an sit rationabile, quòd res debeat devenire in actum vel non. Unde, quando potentia rationalis figuravit in rebus, an sit rationabile, quòd veniant in actum, tunc mandat motiva, ut se moveat ad ducendum in actum res, quae sunt in potentia; et tunc venit in esse actio potentiae motiva per mandatum, quod potentia rationalis ei facit.

Vegeu *Beati Raymundi Lulli doctoris illuminati et martyris Liber magnus contemplationis in Deum: juxta Moguntinam editionem*, t. II, Palmae Majoricarum, Typis Viduae Frau, 1748, vol. I, ll. II, dist. 11, cap. 44 («Quomodo Deus ordinaverit in homine Potentiam motivam»), n. 7-9.

18. Ausiàs March, en el poema CVI, v. 5-8, recorda la llibertat moral de l'home, entesa en termes escolàstics com la capacitat racional per a esquivar els moviments desordenats de l'ànima apetitiva (*dominium*): «Alguns desigs acorren a delits, l que'l moviment no pot hom escusar, l e d'altres molts, que se'n pot ben guardar, l en contra nós per nós són elegits». Vegeu AUSIÀS MARCH, *Poesies*, edició a cura de P. Bohigas i revisada per A.-J. Soberanas i N. Espinàs, Barcelona, Barcino, 2005, p. 364.

fou la base cultural i de pensament sobre la qual, proposem, s'edificà la doctrina jurídica catalanoaragonesa de la motivació de les sentències.

Per tal d'exemplificar-ho, glossarem breument algunes poesies d'Ausiàs March, pregones de reflexions escolàstiques i endemés amb una terminologia rellevant en el camp del pensament jurídic. En el seu poema II, versos 33 i següents, podem llegir: «Ma voluntat ab la rahó s'envolpa i e fan acort, la qualitat seguint».¹⁹ És a dir, la voluntat i la raó, anant d'acord, cercaven la «qualitat», que equivalia a «espiritualitat», ço és, l'espiritual o ideal per oposició a la «cantitat» o materialitat.²⁰ De la mateixa manera, com s'exposà en el poema CVI, versos 150-152, el bé de l'home reposava en un enteniment que seguís la veritat i, simètricament, en un apetit que assentís a la raó: «Lo bé de l'home en dues parts se pren: l quant veritat l'enteniment entén, i e l'apetit a rahó consentí».²¹

Com a condició per a dirigir-se cap als fins espirituals, cap al bé, calia, doncs, acordar, fer avenir o concordar les potències volitives i racionals de l'ànima. Aquest punt és rellevant perquè el dret, per als juristes baixmedievals i altmoderns, també estava situat en un nivell espiritual. El *ius* era entès com una *res incorporale* (Inst. 2, 2), que no es podia percebre amb els sentits ni hom podia atansar-s'hi físicament, sinó que es copsava amb l'ànima i per mitjans intel·lectuals.²² Per això, l'objecte de la ciència jurídica, com a *iuris prudentia*, era definit com el coneixement de les coses divines i humanes («divinarum atque humanarum rerum notitia», D. 1, 1, 10; Inst. 1, 1). Igualment, el dret tenia com a fi ideal la cerca del bé: «ius est ars boni et aequi» (D. 1, 1, 1). No sorprèn, en aquest context, que els juristes, màximament els jutges dels grans tribunals de la jurisdicció règia, fossin considerats *sacerdotes iuris* (D. 1, 1, 1, 1)²³ o, fins i tot, divinitats (*diu*) representants de Déu a la Terra.²⁴ Conseqüentment, seguint l'exposició escolàstica d'Ausiàs March, per a dedicar-se a l'estudi o l'exercici del dret com a activitat espiritual, era menester cohesionar la voluntat amb la raó; en aquest cas, amb la raó jurídica.²⁵

19. Ausiàs MARCH, *Poesies*, p. 79.

20. Vegeu Ausiàs MARCH, *Poesies*, p. 80, n. als v. 33 i seg.

21. Ausiàs MARCH, *Poesies*, p. 367.

22. Adolfo GIULIANI, «Civilian Treatises on Presumptions, 1580-1620», p. 29.

23. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 8, cap. 1, n. 4, 7: «Et ius prout est ars ordinata ad finem sciendi ministrare, et ministrandi iustitiam [...] ius sumitur à bono et aequo, sed hoc nil aliud est, quam iustitia, vt l. 1. ff. de iustitia et iure [sc. D. 1, 1, 1, 1], probatur, quia ministrantes ius, dicuntur Sacerdotes. Et hoc ius non habent nisi qui sacra ministrant [...] sed ministri sui dicuntur Sacerdotes».

24. Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis et aduocati liber unus*, Barcinonae, Ex Typographia Iacobi Romeu, 1639, pars I, quaestio (q.) II, n. 12, 14 i seg.: «Sunt iudices ministri Diuinae Iustitiae in terris, et simulacra Dei [...] Sacerdotes a iure vocantur [...] Dij dicuntur in sacris litteris aliquando quia Deum supremum iudicem representant». Vegeu Jacques KRYNEN, *L'idéologie de la magistrature ancienne*, París, Gallimard, 2009, p. 79-103.

25. Aquesta temàtica era tractada, fonamentalment, en relació amb el problema de l'*arbitrium* del

En el poema iv, versos 33-40, trobem el concepte de «moviment» de l'ànima. Cal tenir present que els diversos estats anímics —afectius, emocionals i volutius, però també racionals i intel·lectuals—²⁶ de la persona s'explicaven, seguint l'antiga tradició grecoromana, com a «moviments» de l'ànima (*motus animi*).²⁷ Reproduïm el fragment que ara interessa: «Ell [sc. l'enteniment, *vid.* iv, v. 25] és qui venç la sensualitat; i si bé no és en ell prim moviment, i en ell està de tot lo jutgament: i cert guiador és de la voluntat. i Qui és aquell qui contra d'ell reny? i Que voluntat, per qui'l fet s'executa, i l'atorch senyor, e si ab ell disputa, i a la perfi se guia per son seny».²⁸

Del passatge citat s'infereix que, per a Ausiàs March, el «prim moviment», allò que primerament induïa, impulsava, incitava o, en definitiva, *movia* hom a fer quel-

jutge, el qual era qualificat de *vir bonus*. Vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 11, cap. 4, n. 52: «[...] in quo stet arbitrium boni viri, vide hic quod stat in ratione regulata et bene organizata, ac conscientia, moribus et legibus bene informata». Ací «consciència» revestia el significat genèric (no relacionat amb el judici *secundum conscientiam*) de capacitat mental de discernir entre el bé i el mal. Vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars I, coll. 4, cap. 7, n. 30: «Et est conscientia discretio sciendi, vel non faciendi aliquid secundum iudicium rationis». Sense aquesta consciència, el jutge seria «diabòlic»; i Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis*, pars I, q. 1, n. 6.

26. Segons la classificació ciceroniana (*De officiis*, 1.36.132), els *motus animi* podien ser de tipus intel·lectual, encaminats al descobriment de la veritat, o *apetitus*, impel·lents a l'acció, per la qual cosa calia que els moviments intel·lectuals s'adrecessin cap al bé i els *apetitus* obeïssin la raó: «*Motus autem animorum duplices sunt, alteri cogitationis, alteri appetitus; cogitatio in vero exquirendo maxime versatur, appetitus impellit ad agendum. Curandum est igitur, ut cogitatione ad res quam optimas utamur, appetitum rationi oboedientem praebeamus*» (M. Tullius CICERO, *De Officiis: With an English translation*, traducció de W. Miller, Cambridge (MA), Harvard University Press, 1913, p. 132 i seg.).

27. Vegeu Florence DUPONT, «Le masque tragique à Rome», *Pallas*, núm. 49 (1998), *Rome et le tragique*, p. 353-363. La idea d'un moviment anímic (*motus animi*) remetia a una particular concepció de l'ànima segons la qual allò que la caracteritzava era el seu vigor motriu o «vida». Hereva de la tradició grecoromana, aquesta visió fou transmesa a la cultura de l'Occident europeu, entre d'altres, gràcies als comentaris de Calcidí al *Timeu* de Plató (s. iv); vegeu Plato Latinus. *A Calcidio translatus commentarioque instructus*, edició a cura de J. H. Waszink, 2a ed., Londinii / Leidae, Inst. Warburgianum / Brill, 1975, p. 104 i seg., «Calcidii Commentarius», n. 57: «Hoc idem aliquanto apertius significat in Phaedro dicens ita: Omnis anima immortalis, quia quod semper mouetur, semper in uita est [...] Omne enim corpus, quod quidem habet intra se motuum uigorem, cum anima est, quod uero extra, sine anima, siquidem haec animae natura sit».

Tanmateix, Aristòtil no reduí l'ànima al moviment físic, sinó que diferencià cinc operacions o potències de l'ànima, nutritiva, sensitiva, locomotiva, apetitiva i intel·lectiva, corresponents a quatre *modi vivendi*, a saber, per l'intel·lecte, pel sentit, pel moviment i repòs locals i pel moviment entès com a alimentació, creixement i envelliment (*De anima*, 411b24-31 i 413a22-25). Aquesta fou la teoria de l'ànima després recollida per Tomàs d'Aquino (vegeu el seu *In Aristotele librum de anima commentarium*). L'especificitat de l'ànima no era reduïda, doncs, al moviment físic, ans al contrari: li eren pròpies totes les facultats, des de les nutritives fins a les intel·lectuals, que «animen» la vida d'una persona. Açò explicaria l'ús d'una terminologia d'origen físic —*moviment* (lat. *motus*, gr. κίνησις o κίνημα), entès en termes aristotèlics com l'actualització d'una potència ordenada per una causa final— per a explicar els diferents estats de l'ànima com a moviments incorporals.

28. Ausiàs MARCH, *Poesies*, p. 82, 83 i 84, n. al v. 34.

com (*primus motus*), no es localitzava en l'enteniment —en la ment o part racional de l'ànima—, sinó en la voluntat i, per tant, en la part apetitiva o sensitiva de l'ànima.²⁹ Ara bé, la voluntat havia de ser guiada, ordenada, per l'enteniment, en el qual es trobava el «jutgament» o el «seny» i, per consegüent, la capacitat d'hom per a judicar, ço és, discernir racionalment entre els diversos cursos d'acció impulsats pel «prim moviment» (*primus motus*) de tipus sensitiu o appetitiu.

En el poema VI, versos 4-8, 17-20 i 25-28, Ausiàs March concretà que l'enteniment havia de judicar rectament, ço és, amb un «dret juhý»: «[...] e ja pus fort havent rahó malalta | per gran esforç de folla voluntat; | car tant com és la voluntat moguda, | hom deu haver del seny major ajuda | si virtuós deu ésser nomenat. | [...] L'enteniment en qui'l juhý no's clar, | fforçadament ha pendr'opinions; | voluntat mou sufístiques rahons, | fffent-les valer e per bastants passar. | [...] E si pas mal, bon dret ho consentrà, | puy's és dit foll cell qui serveix senyor | qui no pot fer content bon servidor | e per null temps negun dret juhý fa».³⁰

Això volia dir, doncs, que la voluntat s'havia d'adherir a un judici recte (*rectum iudicium*) que la guiés.³¹ El concepte de *rectum iudicium* es trobava tant en les obres de teologia moral com en la literatura jurídica.³² L'adjectiu *rectum* o *derectum*, també *directum*,³³ juntament amb el verb *iudicare*, conformaren la fórmula que enuncitava exactament l'obligació del príncep i de llurs jutges de judicar segons el dret: *iudicare*

29. Vegeu el poema CVI, 426, on «primer moviment» s'ha d'interpretar com a impuls de l'apetit. Vegeu Ausiàs MARCH, *Poesies*, p. 380. El *primus motus* fou estudiat per Lluís de Peguera en relació amb un conat de violació i una rixa, i descrit, basant-se en Ciceró, com un moviment desordenat, impetuós o pertorbat de l'ànima, d'origen concupiscent o furiós, no sotmès a la raó i contrari al *rectum iudicium*. Vegeu Lluís de PEGUERA, *Decisiones*, cap. 7, n. 18 i seg.: «illud attentatum oculi cum amplexu, fuit primus motus hominis causatus ex amoris et libidinis et animi perturbationis [...] Ideoque Cicero de oratore diffinit libidinem esse impetum quendam animi non rectum»; *ibidem*, cap. 14, n. 14 i seg.:

[...] vulnera in personam Guilermi Vila illata fuerunt illata [sic] in rixa, in qua hominum motus dicuntur primi motus: cum ex improuiso, et sine concilio, neque ex proposito rixa contingat. Cumque primi motus non sint in potestate hominis [...] adeo, quòd et sapientis animus ex subitis paulisper moueri solet quibusdam motibus rapidis et in consultis officium mentis atque rationis praeuertentibus [...]. Est enim impetus, perturbatus animi motus rationi non obtemperans, cum quis inconsideratè in aliquid fertur, commotus subito, veluti ebrietate, vel calore iracundiae, vel lasciua [...]. Qui [sc. Cicero] primo officiorum [*De officiis* 1, 15, 49], dum de iustitia disputat, impetum opponit iudicio.

30. Ausiàs MARCH, *Poesies*, p. 87.

31. Vegeu les notes al poema VI a *ibidem*, p. 88.

32. Lluís de PEGUERA, *Decisiones*, cap. 8, n. 8, definí el *rectum iudicium* com la capacitat intel·lectual de discernir: «Ac primum, consiliarius debet habere optimum et perfectum iudicium, vt probe intelligat, ac separare sciat, atque discernat, bonum à malo, iustum ab iniusto, et licitum, ab illicito».

33. Vegeu Víctor FERRO, *El dret públic català*, p. 338, n. 193 bis.

per directum.³⁴ La forma tradicional *per directum*, pròpia del llatí vulgar i brollada d'una concepció subjectiva, altmedieval, del dret, fou explicada pels juristes lletrats formats en les categories del *ius commune* com un judici *secundum ius* —un dret objectiu pouat de l'ordre natural de les coses (*natura rerum*) i d'origen diví.³⁵

Aquest *iudicium* de l'enteniment que tenia la missió de guiar la voluntat havia d'acomodar-se, segons Ausiàs March, al conjunt d'instituts, normes o lleis morals —*leges*, en el sentit lat de regles racionals d'ordenació de la conducta moral humana—,³⁶ objectius, naturals i d'origen diví, impresos per Déu en la *natura rerum* i els quals l'home, per mitjà de la raó, estava en disposició de copsar. Així es desprèn del poema cvi, versos 241-248: «Delit e bé sol ordre·ls departex. | Delit és bo en tots fets naturals, | sinó en l'om quant passa·n los brutals, | car en tal cas natura desseguex. | Quant à Déu fet seguex natural cós [sc. curs]: | lo cel e·l món, los vegetals e bruts; | axí rahó met a l'hom instituts; | si les romp, és animal ocíos».³⁷

En termes similars, tot i que específicament jurídics,³⁸ era entès el *ius* pels juristes lletrats, és a dir, com un dret objectiu (*aequitas rudis*) que l'home podia pouar racionalment de l'ordre natural i diví de les coses i constituir en equitat erudita (*aequitas erudita* o *constituta*), la qual es trobava redactada en els preceptes del dret positiu romanocanònic (*ratio scripta*) o propi català (*constitutiones*, en sentit lat).³⁹

34. Vegeu l'usatge *Alium namque*: «Alium namque supradicti principes nobilem, honestum et utilem miserunt usaticum quod illi tenuerunt et successoribus suis tenere in perpetuum mandaverunt: scilicet ut [...] tenerent iusticiam et iudicaret per directum [...]» (Fernando VALLS [i Ramon d'ABADAL], *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*, edició a cura de M. J. Peláez i E. M. Guerra, Barcelona, PPU, 1984, p. 108, n. 124). Vegeu Antoni OLIBA, *Commentarius, ad vsat. Alium namq. de Iure fisci. lib. 10. constit. Cathaloniae*, Barcinonae, Ex Typographia Gabrielis Graells et Geraldii Dotil, 1600, cap. 3, n. 25: «Ibi et tenerent iustitiam, et iudicaret per directum. [...] et est sensus planus, vt in Cathalonia dominus Rex Iudicet per directum, idest, per dret».

35. Tomàs de MONTAGUT, «La noció erudita de justícia a la Corona d'Aragó (s. XII-XVIII)», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 35 (2019), p. 88-97.

36. *Summa Theologica*, I-II, q. 90, *articulus* (a.) 1 («Utrum lex sit aliquid rationis»), *responsio* (resp.): «lex quaedam regula est, et mensura actuum, secundum quam inducitur aliquis ad agendum, vel ab agendo retrahitur. Dicitur enim lex a ligando, quia obligat ad agendum. Regula autem, et mensura humanorum actuum est ratio, quae est principium primum actuum humanorum [...] Rationis enim est ordinari ad finem, qui est primum principium in agendis [...]» (*Angelici Doctoris S. Thomae Aquinatis Summa Theologica* [...] *Editio Novissima*, t. IV, Romae, 1773, p. 307).

37. Ausiàs MARCH, *Poesies*, p. 369 i seg., i p. 379, n. als v. 245 i 247. Pensem que cal interpretar «ocíos» en el sentit d'un animal que no aconsegueix els seus fins naturals i que, per tant, resta «frustrat» o «inútil», car segons la cosmovisió teleològica aristotèlica *natura nihil facit frustra*.

38. Sobre les reivindicacions d'autonomia del dret respecte de la teologia moral, vegeu Manlio BELLOMO, *L'Europa del diritto comune*, 7a ed., Roma, Il Cigno, 1994, p. 193, esp. n. 51.

39. *Ibidem*, p. 194; Jesús VALLEJO, *Ruda equidad, ley consumada: Concepción de la potestad normativa (1250-1350)*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1992; Jesús VALLEJO, «Acerca del fruto del árbol de los jueces. Escenarios de la Justicia en la cultura del "ius commune"», *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid*, núm. 2 (1998), p. 19-46, esp. p. 36-42. Per al cas

A partir de les notes precedents sobre el pensament moral i escolàstic expressat en la poesia d'Ausiàs March podem avançar un aspecte fonamental del present estudi: la cultura iuscèntrica catalanoaragonesa de la baixa edat mitjana i l'alta edat moderna.

4. LA MOTIVACIÓ EN EL MARC DE LA CULTURA IUSCÈNTRICA CATALANOARAGONESA

La cultura iuscèntrica, també anomenada per la historiografia jurídica *iuscentris-me polític* o *imperi del dret*, juntament amb el pactisme jurídic, eren els dos elements essencials del sistema juridicopolític de la Corona d'Aragó.⁴⁰

La cultura iuscèntrica la trobem resumida, als efectes del nostre estudi, en l'afirmació del jurista català baixmedieval Tomàs Mieres —influïda per Jaume Callís i continuada en l'edat moderna per Antoni Oliba— segons la qual també o inclús (*etiam*) en la Reial Audiència⁴¹ s'havien d'enjudiciar les causes *per directum* o, amb una terminologia jurídica clàssica, *secundum ius* —també *secundum iura*, en plural, emmirallant la pluralitat del sistema de fonts del dret de l'antic règim—. Per consegüent, en la Reial Audiència no es podien decidir les causes segons consciència, ço és, al defora de les disposicions del dret positiu propi i, en llur defecte, del dret comú canònic i romà,

catalanoaragonès, vegeu VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 289-315, i Tomàs de MONTAGUT, *Història del dret espanyol*, Barcelona, Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya, 1997, p. 77-81.

40. Vegeu VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 137 i seg., 289-292 i 332-342; i un resum a Tomàs de MONTAGUT i Pere RIPOLL, «El pactisme a Catalunya: una concepció dual de la comunitat política», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 20 (2021), p. 189-210.

41. La Reial Audiència baixmedieval, tribunal universal de la Corona funcionalment diferenciat (imperfectament) de la Cancelleria i del Consell reials, es remunta a les reformes judicials de l'època de Pere el Cerimoniós (s. xiv), especialment la del 1365 (arran d'una incitació estamental), quan es desvinculà la celebració de l'Audiència de la presència personal del rei i es perfilà l'especialització funcional de l'Audiència (diferent del Consell i dins la Cancelleria) en l'activitat d'administrar justícia. Vegeu Maria Teresa TATJER, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón. Orígenes y primera etapa de su actuación (s. XIII y XIV)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2009, esp. p. 39-81 i 104; Jon ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Saragossa, Institución «Fernando el Católico», 1994, p. 25-56; Teresa CANET, «Las audiencias reales en la Corona de Aragón: de la unidad medieval al pluralismo moderno», *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 32 (2006), p. 133-174; VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 198 i seg.

Com pretenem demostrar en un altre lloc, l'afaiçonament institucional de la Reial Audiència (civil) altmoderna, privativa de Catalunya, fou un procés encetat per Ferran II el 1493 i culminat amb l'establiment de la seva seu fixa a Barcelona el 1542. Tanmateix, les fonts dels segles xvi i xvii definiren la reforma judicial del 1493 com un *novus ordo Regiae Audientiae*, per la qual cosa la Reial Audiència d'època moderna es considerava continuadora, bastida d'un nou arranjament, de la Reial Audiència baixmedieval. Vegeu Miquel FERRER, *Observantiarum Sacri Regii Cathaloniae Senatus*, Barcinone, Expensis Ioannis Simon, 1608, *pars* III, cap. 7, n. 2, v. «Et ista intelligentia». En el mateix sentit, vegeu Jesús LALINDE, *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*, Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964, p. 387.

integrades amb les interpretacions de la doctrina i les observances o estils judicials de la Reial Audiència.⁴²

En aquest sentit, amb anterioritat a la constitució 40 de 1599⁴³ —la qual consagra, com era habitual, una pràctica judicial precedent—, tant de la doctrina jurídica⁴⁴

42. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 8, cap. 2, n. 2: «Ex hoc cap. [sc. capítol de cort 2 de 1409, CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2] et ex usat. Alium namque cum simil. patet, quod etiam in Audientia Regia Cathalonie habeat iudicari secundum iura, et non secundum conscientiam»; Jaume CALLÍS, *Margarita fisci*, Lugduni, Apud Ioan. Gordiolam, 1556, dub. VIII, n. 182: «Sed in Catalonia [princeps] non iudicat secundum conscientiam suam, sed per directum et iustitiam»; Antoni OLIBA, *Commentarius, ad vsat. Alium namq.*, cap. 3, n. 26: «In audientia Regia Cathalonie est iudicandum secundum iura patrie et non secundum conscientiam».

43. *Constitutions fetes per la S. C. R. Magestat del Rey Don Phelip Segon, Rey de Castella, de Arago etc. En la primera Cort, celebrada als Cathalans, en la Ciutat de Barcelona en lo Monastir de S. Francesch en lo Any 1599*, Barcelona, En Casa de Gabriel Graels y Giraldo Dotil, 1603, f. 14v, cap. 40, rubr. «Quin dret han de seguir los Doctors del real Consell en decidir y votar les causes». Vegeu *Constitutions y altres drets de Cathalunya* [...], Barcelona, En Casa de Joan Pau Marti y Joseph Llopis Estampers, 1704 (= CYADC-1704), 1, 30, 1.

44. Vegeu la primera edició, probablement del 1586, del proemi a les *Observantiae* (en tres parts) de Miquel Ferrer:

Quoniam super intelligentia generalium huius principatus Cathalonie constitutionum, vsaticorum, consuetudinum, et aliorum iurium, Doctores practici in multis diformiter [sic] scripserunt: sicut et super intelligentia iuris canonici et ciuilis (secundum quae iura canonica et ciuilia in subsidium tantum: idest deficientibus dictis constitutionibus, vsaticis, et alijs iurib[us] Cathalonie iudicari oportet [...]) et in dubio prius secundum ius canonicum, et postea secundum ius ciuile [...] Doctores canonistae et legistae deformiter, et contraria scripsere et quia styli, practicae, siue obseruantiae curiarum praemaxime regiae audientiae seruari debent: quia pro legibus habentur [...].

Vegeu Miquel FERRER, «Obseruantiae alicue huius regiae audientiae Cathalonie per Michaellem Ferrer vnux ex doctoribus dictae regiae audientiae, ad illius memoriam, olim repilogate, et nunc anno MDLXXXVI [1586] propter curias generales nouissime Montissoni anno videlicet MDLXXXV [1585] [...] reuise [...]», a Miquel FERRER, [*Obseruantiarum sacri regii Cathalonie senatus*], Barcinone, Excudebat Iacobus Cendrat, 1581-1584 [sic], f. 1r (citem segons la referència de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona i de l'AHCB).

En l'edició pòstuma, del 1608, de l'obra de Ferrer, preparada per Segimon Despujol, el capítol citat *supra* es rubricà «Iudicandum quomodo sit in Cathalonia» i s'afegí una glossa a «Oportet» que remetia a la «nova» constitució 40 de 1599: «[...] vid. nouam const. phil. 2. nunc feliciter regnantis in cur Barchi. an. 1599. con. 40.». Vegeu Miquel FERRER, *Obseruantiarum*, pars I, «Prohemium», cap. 1 (f. 42r-v).

Ferrer es basà, fonamentalment, en el comentari de Mieres al capítol de cort 2 de 1409 (CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2). Vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 8, cap. 2; i, a més, en els comentaris de Jaume de Montjuïc (s. XIV) i Jaume i Guillem de Vallseca (s. XIV-XV) a l'usatge *Iudicia curiae*, vegeu *Antiquiores Barchinonensium leges quas vulgus Vsaticos appellat, cum comentarijs supremorum iurisconsultorum Iacobi a Monte Iudaico, Iacobi et Guielemi a Vallesicca et Iacobi Calicii*, Barchinonae, Per Karolum Amorosum, 1544, f. 129v-130v.

com de les propostes estamentals en Corts⁴⁵ es despenia —naturalment, amb matisos i intensitats diferents segons els interessos representats per cadascun dels actors jurídics— la precedència aplicativa del dret propi; la prioritat del dret canònic sobre el civil romà com a fonts supletòries de l'anterior; així com la importància de la doctrina dels doctors i la jurisprudència de la Reial Audiència (i d'altres grans tribunals, especialment de la Rota Romana) com a fonts integradores de les anteriors i limitadores de l'equitat.⁴⁶

En essència, doncs, el iuscentrisme implicava que tant el príncep com els seus supremes oficials de justícia havien de judicar per directe, ço és, segons el *ius proprium* i, en llur defecte, segons el *ius commune*. Per tant, es deia, portant a col·lació la *lex digna vox* (C. 1, 14, 4)⁴⁷ que el rei, malgrat que no reconegués superior temporal en el seu regne, havia de viure segons les lleis i havia de sotmetre-s'hi, i contra aquestes no li era

45. En un «memorial de moltes coses concernents lo be y utilitat de la republica» de la Cort de Lleida de 1515, els estaments es queixaren del recurs dels doctors de l'Audiència a raons merament naturals (ço és, *cerebrines*; vegeu *infra* la nota 85) i plantejaren que es disposés la decisió de les causes segons el dret propi i, en llur defecte, el romà i canònic: «Item que attes lo abus se fa per lo consell real volent deduir les causes ab rahons que ells matexos se troben naturals fora de tota disposicio de dret que de aqui aldevant los sia manat que hagen [...] declarar segons disposicio de Constitucions e usatges e en defecte de aquells segons disposicio de dret Civil e Canonic» (AHCB, Corts, 1B.XVI- 79, f. 1v).

En una altra proposta de la Cort de Montsó de 1533, els estaments proposaren que es fessin *decisiones* impreses de llurs conclusions (vegeu David IRAZÁBAL, «Notas para un estudio semántico de la motivación de las sentencias d'*Ancien Régime*. El caso Gattinara c. Sánchez (1544)», *Anuario de Historia del Derecho Español* (en premsa); cfr. Josep CAPDEFERRO, «Práctica y desarrollo del derecho en la Cataluña moderna: a propósito de la jurisprudencia judicial y la doctrina»). Pel que ara interessa, en la proposta s'indicaren les fonts del dret que els doctors de l'Audiència haurien de «deduir» en llurs *decisiones*: «[...] deduhint magistralment les constitucions actes de Cort pramatiques e altres drets de la terra e les disposicions del dret comu y en deffecte de les sobre dites disposicions eo corroboracions de aquelles decisions e opinions de doctor o doctors los quals la audiencia en tal cas haura seguit [...]» (ACHB, Corts, 1B. XVI-92, doc. 12 (1533), n. 5, s. f.).

Cal destacar que la norma jurídica que establí un cert ordre de prelación en les fonts del dret amb anterioritat a la constitució 40 de 1599 fou el capítol de cort 2 de 1409 (CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2) i, per tant, clarament d'origen estamental. No podem deixar d'esmentar la pragmàtica règia de Pere el Cerimoniós del 23 de febrer de 1380 (CYADC-1588-1589, 2, 1, 10, 1), en la qual es perfilà la prioritat aplicativa del dret propi i el caràcter supletori dels drets canònic i romà (almenys enunciativament, en aquest ordre).

46. La regulació de l'equitat pel *ius commune* estava perfilada en Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus, pars II*, coll. 8, cap. 2, n. 26-30: «Et nota quod iudex debet iudicare aequitate inspecta; [...] Aequitas debet attendi non pura naturalis, sed mixta ex traditionibus iuris positiui, [...], idest, ius commune in quantum continet aequitatem, et bonam rationem». Vegeu *infra* el subepígraf 4.2.

47. La *lex digna vox* s'incorporà a les *Leges palatinae* de 1337 i fou reproduïda posteriorment en les *Ordinacions* de 1344. Fou la base romanística, adaptada al pensament jurídic baixmedieval, de la concepció de la justícia a la Corona d'Aragó en la baixa edat mitjana. Vegeu Tomàs de MONTAGUT, «La justícia en la Corona de Aragó», p. 662-672. Aquesta visió perdurà en l'alta edat moderna catalanoaragonesa, principalment gràcies a l'obra de Mieres, les opinions del qual foren rebudes i seguides pel primer decisionista català, Miquel Ferrer, en les seves *Observantiae*.

permès oposar cap absoluta potestat, particularment en l'àmbit de l'administració de la justícia,⁴⁸ car la justícia civil, a diferència de la natural, devia limitar-se per les actes del procés i regir-se pel dret positiu.⁴⁹

En el fons, la restricció operada per la cultura iuscèntrica catalana en el principi del dret romà «quod principi placuit legis habet vigorem» (D. 1, 4, 1, pr.; Inst. 1, 2, 6) operada per la cultura iuscèntrica catalana raïa en la idea escolàstica, de tradició aristotèlicotomista, de la regulació de la voluntat del príncep per la raó (objectiva i natural) com a condició necessària perquè la seva voluntat gaudís de *vis legis*. Per consegüent, la voluntat del príncep no subjecta a la raó era considerada *iniquitas*, no pas *lex*.⁵⁰ La particularitat del cas català radicava en la subjecció de la voluntat del *princeps* a una raó estrictament *jurídica*, tal com havia estat constituïda i redactada en els preceptes del dret positiu; en concret, del dret propi i, especialment, del dret paccionat o contractat amb els estaments.⁵¹ Ara bé, els juristes formats en la cultura del *ius commune*,

48. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus, pars II, coll. 11, cap. 4, n. 12*: «Et per dictum vsaticum, Alium namque [...] habemus quod dominus noster Rex et Princeps Cathalonie, licet superiorem non recognoscat in temporalibus, attamen tenetur legibus viuere, et obtemperare legibus suis, vt hic, et C. de legi. l. digna vox [C. 1, 14, 4] [...]. Ita quod in quantum est astrictus per vsaticos et constitutiones Cathalonie, non potest contra illas veniendo vti absoluta potestate, praesertim quoad iustitiam ministrandam, vt in dictis verbis, tenuissent iustitiam, et iudicassent per directum».

49. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus, pars II, coll. 11, cap. 4, n. 16 i seg.*: «Iustitia naturalis est secundum ius naturale, vel diuinum, vel gentium, secundum veritatem legitime probatam. Sed tamen iustitia ciuilis est secundum acta et probata, vel secundum regulas iuris ciuilis et positiui, vt quia absoluit obligatum propter praescriptionem, vel adiudicat dominium propter vsucapionem, vel condemnat propter renunciationem non numeratae pecuniae, et huiusmodi».

50. *Summa Theologica*, I-II, q. 90, a. 1, ad. 3: «[...] ratio habet vim movendi a voluntate, ut supra dictum est [I-II, q. 17, a. 1]. Ex hoc enim, quod aliquis vult finem, ratio imperat de his, quae sunt ad finem: sed voluntas de his, quae imperantur ad hoc, quod legis rationem habeat, oportet, quod sit aliqua ratione regulata, et hoc modo intelligitur, quod voluntas principis habet vigorem legis [cfr. D. 1, 4, 1 pr.; Inst. 1, 2, 6]: alioquin voluntas principis magis esset iniquitas, quam lex» (*Angelici doctoris S. Thomae Aquinatis Summa Theologica*, t. IV, Romae, 1773, p. 308).

51. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus, pars II, coll. 8, cap. 2, n. 2 i seg.*: «[...] patet, quod etiam in Audientia Regia Cathalonie habeat iudicari secundum iura, et non secundum conscientiam [...] Item nota, quod Princeps iudicat secundum virtutem, et iustitiam naturalem, omissis ambagibus, vt notatur in c. ad petitionem. extra. de. accu. [10, 5, 1, 22] et ponit Iac. vbi supra vers. 183 [Jaume CALLÍS, *Margarita fisci*, dub. VIII, n. 183]. Tenetur tamen seruare constitutiones, et alia iura Cathalonie»; *ibidem*, n. 15 i seg.: «Et nota valde, quia ex hoc cap. [sc. capítol de cort 2 de 1409, CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2] videtur quod dominus Rex per se, hoc est, ex sua conscientia non debeat in hac patria se intrinittere de causis priuatorum. Et sic nec per viam remissionis deberet rescindere rem iudicatam, neque iudicare ex propria conscientia, etiam de plenitudine potestatis: ex quo per contractum se adstrinxit seruare hoc cap. quia nec potest impedire ministros iustitiae, vt hic habetur. Cogita bene, quia contrarium videmus seruari saltem de facto. Et hic subaudi, secundum quae iura huius patriae habent ante omnia iudicari in hac patria, et ideo iurisperiti tenentur scire, et habere ista iura patriae, vt sunt vsatici, constitutiones, et capitula curiarum, et consuetudines generales Cathalonie [...]».

Cal tenir present que la referència al judici segons justícia natural del príncep recollia un *topos* del *ius*

com Mieres, introduïren el dret comú canònic i romà en l'obligació del príncep d'observar el dret.⁵² El mitjà fou una interpretació *pro iure communi* dels termes *sensus naturalis* («seny natural») i *bona ratio* («bona raho»), presents, respectivament, en la constitució 3 de 1251 (CYADC-1588-1589, 3, 1, 8, 1; en aquest cas, amb una interpretació *contra legem*) i en el fonamental capítol de cort 2 de 1409 (CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2).⁵³

Aquesta tendència interpretativa *pro iure communi* ja estava present en els comentaristes de les *Antiquiores Barchinonensium leges*, singularment en la interpretació que feu Jaume de Montjuïc del terme *arbitrium* de l'usatge *Iudicia curiae*, de la qual Mieres pouà els seus arguments.⁵⁴ Fou decisiva, en aquest sentit, una concepció

commune, el qual tot seguit era negat per al cas català (*tamen*). Sobre com interpretar textos que foren escrits seguint el mètode escolàstic, vegeu Wim DECOCK i Christiane BIRR, *Recht und Moral in der Scholastik der frühen Neuzeit 1500-1750*, Oldenbourg, De Gruyter, 2016, p. 67-69.

52. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 10, cap. 19, n. 51: «Et nota, quod dominus Rex per vsat. *Alium namque* et dictam constitutionem *curiae Ceruariae c. in primis siquidem* [sc. constitució 1 de 1359, CYADC-1588-1589, 3, 10, 5, 15], se astrinxit, sicut et omnes de Cathalonia tenentur iudicare per directum, et secundum iura patriae, quibus deficientibus iudicatur secundum bonum arbitrium; quod est bonum et aequum, secundum leges Romanas, et iura canonica: et imo in c. *Regis Martini*. supra alleg. [sc. capítol de cort 2 de 1409, CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2] dicitur, *dret comun, equitat, et bona raho* [...]» (les cursives són originals).

53. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 9, cap. 10, n. 68: «[...] Sed deficientibus iuribus huius patriae, iudicabitur secundum ius commune, aequitatem, et bonam rationem: vt in praealleg. c. *Item senyor quels Cancellers, in curia Regis Martini* [sc. capítol de cort 2 de 1409, CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2], quod intellige vt ibi scripsi, et dixi sup. in verbo, *E bona raho* [vegeu *ibidem*, pars II, coll. 8, cap. 2, n. 30: «[...] ex eo quia hic praemittit ius commune ante verba, *equitat, y bona raho*, intelligunt debere seruari ius commune [...]»]. [...] olim per *constit. Regis Iacobi I. editam Barcin. c. nouerint*. [sc. constitució 3 de 1251, CYADC-1588-1589, 3, 1, 8, 1] nec leges Goticae, nec Romanae, neque Decretales poterant allegari: sed deficientibus vsaticis, et constitut. patriae habebat iudicari secundum sensum naturalem. Sed quia quot capita, tot sensus, ideo fuit aequius quod hic dicitur, et in *curia Regis Martini, cap. Item senyor quels Cancellers*. [sc. capítol de cort 2 de 1409, CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2] vt sensus naturalis hominis reguletur per iura communia. arg. *extra. de constit. cap. ne innitaris* [X, 1, 2, 5]» (hem mantingut les cursives originals, llevat de «olim per», que hem integrat en rodona).

54. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 9, cap. 10, n. 15-17: «[...] Vltimo, his omnibus deficientibus [sc. les disposicions del dret propi] recurritur ad bonum iudicis arbitrium, vt ibi dicitur, et in vsatico, *Iudicia curiae*, qui confirmatur hic [sc. constitució 34 de 1413, CYADC-1588-1589, p. 1]. Quod arbitrium sumetur ex aequitate et ratione iurium communium, canonici, vel ciuils, prout magis magis [sic] aequum et rationabile reperietur, vt notat ibi Iacobus de Monteudaico [...]. Sed declaratur quod erit arbitrium secundum leges, iura communia, aequitatem, et rationem, scilicet promiscue, hoc est, in quantum contineat aequitatem et bonam rationem, secundum glossam Iacobi [de Monteudaico] in vsat. *Iudicia [curiae]* [...]».

Vegeu *Antiquiores Barchinonensium leges*, f. 129v-130v, esp. el comentari de Jaume de Montjuïc (f. 130r): «[...] reuertetur ergo vbi vsatici non sufficiunt ad principis arbitrium et eius iudicium quod erit secundum leges romanas tamquam equas et iustas». En realitat, Jaume de Montjuïc operà, en el seu comentari, la substitució del dret got pel romà (i canònic) com a dret subsidiari dels Usatges, tradició que continuà Callís i, tot i que amb un to més goticista, també Mieres. Vegeu Jesús LALINDE, «El pensamiento jurídico de

negativa de l'intel·lecte humà individual, ço és, del *sensus naturalis* no corroborat per la tradició i pel saber corporatiu dels juristes acumulat i contingut en els textos i la doctrina del *ius commune*.⁵⁵

4.1. UN EXEMPLUM: LA SENTÈNCIA DE LA REIAL AUDIÈNCIA DEL 2 D'ABRIL DE 1372

Aquesta concepció iuscèntrica del dret, en la seva relació amb la motivació de les sentències règies, es troba perfectament sintetitzada en la frase següent, certament formulària, però no per això menys pregona, extreta d'una sentència de la Reial Audiència de l'època de Pere el Cerimoniós i amb data 2 d'abril del 1372, que complia la funció de vincular les actes del procés i els motius adduïts en la sentència, amb la decisió judicial: «[...] ideo moti [sc. Nos Petrus dei gratia Rex Aragonum, etc.]⁵⁶ ex hijs [sic, *rectius*: his] et alijs que [sic, *rectius*: quae] mouere possunt et debent animum recte et equanimiter iudicantis».⁵⁷

La primera part de la frase («moti ex hijs [sic] et alijs») remetia als motius de fet i de dret, informats per les al·legacions de les parts i els elements probatoris del procés,⁵⁸ explicitats en la sentència, així com —emprant una fórmula prudencial típica de

Jaume Callís», a T. de MONTAGUT (ed.), *Història del pensament jurídic: Curs 1996-97 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 1999, p. 107-118.

55. En aquest sentit, és clau la cita de la decretal *Ne innitaris prudentiae tuae* (X, 1, 2, 5, que conté un comentari de sant Jeroni a una paràbola de Salomó) a Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 9, cap. 10, n. 68 (vegeu *supra* la nota 52), perquè manifesta una cultura reticent a les idees pròpies de cada persona, ço és, el *proprium intellectum* no corroborat per la tradició, en aquest cas del *ius commune*. Sobre la qüestió relacionada del rebuig de l'equitat *cerebrina*, vegeu *infra* la nota 85.

56. Vegeu la intitulació de la sentència, que informa del subjecte de la frase *supra* citada: «Pateat vniuersis Quod Nos Petrus dei gratia Rex Aragonum Valencie Maioricarum Sardinie et Corsice Comesque Barchinone Rossilionis et Ceritanie» (Arxiu de la Corona d'Aragó [ACA], Arxiu Reial [AR], reg. 1450, f. 1r).

57. ACA, AR, reg. 1450, f. 1v. Vegeu la sentència règia del 28 d'abril de 1372, en la qual una fórmula semblant enllaçava les actes del procés, les al·legacions de les parts i una *regula iuris* extreta dels furs i usos del regne d'Aragó amb la decisió judicial del cas: «Viso processu [...] Visis eciam omnibus alijs et singulis que dicte partes [...] dicere proponere et allegare voluerunt [...]. Et cum de foro et vsu Regni vir dominus et administrator existat omnium bonorum mobiliū in tota vita sua non obstante donacione aliqua per virum facta vxorj sue constante matrimonio inter ipsos. Ideo moti ex predictis et alijs ad hec iuste et licite nos mouere potuerunt et debuerunt [...] per hanc nostram diffinitiuam sententiam pronunciamus et declaramus juris firma pro parte dicte Eluire roderici oblatam non fore recipiendam nec admittendam nec posse procedere seu locum habere in casu presenti [...]» (ACA, AR, reg. 1450, f. 22r-23r, esp. f. 22v-23r). Cfr. la transcripció de Maria Teresa TATJER, «La jurisdicció en Catalunya», a J. SERRANO (coord.), *El territori i les seves institucions històriques: Actes*, vol. I, Barcelona i Lleida, Fundació Noguera i Pagès, 1999, p. 293-333, esp. p. 325-327.

58. Vegeu també la sentència règia del 13 d'abril de 1372, en la qual no només es publicaren les raons motives de la decisió informades per les proves i al·legacions de la part vencedora («Quia constat [...] sanc-

la doctrina de l'*expressio causae in sententia*—⁵⁹ a uns «altres» motius no explicitats, però que es podien resseguir en les actes el procés (*in actis*).⁶⁰

Prèviament a l'anàlisi específica de la frase citada en relació amb les seves implicacions en el camp de la motivació de les sentències, resulta aconsellable situar-la en el seu context casuístic. La sentència en qüestió fou dictada en seu d'apel·lació en l'audiència règia celebrada a Saragossa el 2 d'abril de 1372.⁶¹ El cas enfrontà Maria de Pere de Lleida, germana de Gonçal de Martí de Lleida, amb Jordana de Gualit, vídua de l'esmentat Gonçal de Lleida. L'objecte del litigi el constituïen els béns immobles (*sedentia*) relictos que havien estat comuns dels progenitors difunts de Maria i Gonçal de Lleida, Blai i Maria de Lleida.⁶² La problemàtica del cas radicava en el fet que Gonçal de Lleida havia transmès els béns relictos paterns i materns per via testamentària a la seva muller Jordana de Gualit, per la qual cosa sa germana Maria de Lleida es veié privada dels béns de l'herència. Enfront d'aquesta situació, Maria de Lleida argüí que els béns hereditaris eren, segons el *ius proprium* aragonès, indivisos i comuns als germans (*bona communia*) i que, per tant, li pertocaven a ella.⁶³

cium lupi de boltanya [...] tam per producta per ipsum in modum probacionis quam alias vt super per processum fundasse intencione», sinó, a més a més, les al·legacions de la part contrària que no havien mogut el jutge («[...] necne mouent proposita et allegata per partem dicte executricis videlicet quod [...] nec eciam me mouent alia proposita et allegata per partem eiusdem executricis, videlicet de [...]»), indicant, en cada cas, amb la conjunció *quia*, la causa per la qual l'al·legació no havia mogut el jutge (ACA, AR, reg. 1450, f. 4v-7v, esp. f. 6r-v). Cfr. la transcripció de Maria Teresa TATJER, «La jurisdicción en Cataluña», p. 316-321.

59. Vegeu Fulvio MANCUSO, *Exprimere causam in sententia: Ricerche sul principio de motivazione della sentenza nell'età del diritto comune classico*, Milà, Giuffrè, 1999.

60. Segons Pere BELLUGA, *Speculum principis ac iustitiae*, Parisiis, Typis Petri Vidouaci, 1530, rubr. 41, n. 32, basant-se en la doctrina comuna, si la causa expressada resultava viciada per errors en les actes del procés i no s'havia inclòs la clàusula *et alii*, gràcies a la qual s'operava una remissió a les actes del procés que havien romàs vàlides, la sentència esdevenia nul·la. A més a més, el jutge tenia l'obligació d'informar-se per les actes *in toto*, i no en exclusiva per un element determinat (vegeu X, 1, 9, 6). Per tant, si el jutge expressava una causa motiva concreta extreta *ex actis*, era convenient deixar constància de la inspecció diligent de la resta del contingut de les actes processals amb un senzill *et aliis attentis*. A idèntica finalitat prudencial responien les expressions, presents en la sentència comentada, *maxime i ex eo presertim et alia* (ACA, AR, reg. 1450, f. 1r). Sobre això, vegeu Jusepe SESSÉ, *Decisionum Sacri Senatus Regii Regni Aragonum et Curiae Domini Iustitiae Aragonum causarum ciuiliu*, t. III, Caesaraugustae, Ex Typographia Ioannis a Larumbe, 1624, dec. 334, n. 1: «[...] et sic est, quód sustinetur sententia, licet sit expressa falsa causa contra ius, quando fuit in motiuis, vel in ipsa sententia posita dictio, *praesertim*, seù *praecipue*, quia tunc demonstrat, quód ex alijs causis etiam fuit lata sententia, et sic sustinetur sententia, tunc per motiua» (les cursives són originals).

61. Maria Teresa TATJER, «La jurisdicción en Cataluña», p. 300 i seg., n. 31 *in fine*.

62. ACA, AR, reg. 1450, f. 1r: «Viso processu cause principalis habito inter Jordanam de gualit vxorem Gondissalui martini de lerida vicini Cesarauguste [...] ex vna parte et mariam Petri de lerida ex altera super bonis quibus fuerant dicti Gondissalui martini fratris sui ac patris et matris ipsorum»; *ibidem*, f. 2r: «[...] dicta bona presertim sedencia que fuerunt patris et matris communium et dicte marie».

63. *Ibidem*, f. 1r: «[...] super bonis [...] que dicta maria Petri sibi asseruit pertinere ex eo quia dicta bona asseruit indiuisa inter ipsam et fratrem suum Gondissaluum predictum fori beneficio». Tot i que en la

El cas d'instància havia estat tramitat davant el regent (portantveus o *gerens vices*) del governador general, el conseller regi García López de Sessé.⁶⁴ La decisió efectiva del cas fou, però, comesa a un jutge delegat, García de Vallobar,⁶⁵ qui dictà la sentència emanada de l'ofici del regent del governador general i la qual fou apel·lada posteriorment davant el rei.⁶⁶

Els motius de la sentència apel·lada, per la qual Jordana de Gualit fou absolta de la reclamació dels béns relictos de l'herència paterna i materna presentada per Maria de Lleida, foren reproduïts en la sentència d'apel·lació en l'apartat dedicat als antecedents processals del cas (els *visa*). Segons el jutge delegat, Maria de Lleida havia

sentència no se cita explícitament el fur aplicable al cas, pensem que bé podria tractar-se del fur promulgat per Jaume I a Osca el 1247: «Omnes haereditates quae de avis, aut de patre, aut de matre ad filios, vel filias pertinet defunctis genitoribus eorum, aliquis filius, vel filia per Forum non potest dare, vendere, aut impignorare, vel alienare aliquo modo, ad alium hominem, partem quae sibi in eis debet pertinere: donec diuisio illarum haereditatum sit firmata cum carta sufficienti secundum quod Forus est [...]» (*Fueros y observancias del Reyno de Aragon*, Zaragoza, 1667, ll. III, tít. «De communi diuidundo», n. 1).

64. Maria Teresa TATJER, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón*, p. 170; Maria Teresa TATJER, «La jurisdicción en Cataluña», p. 300 i seg., n. 31 *in fine*. La sentència apel·lada *coram regis* era més exactament una sentència dictada en segona apel·lació pel regent (portantveus) del governador general. L'iter processal del cas fou el següent: en primera instància havia decidit el *zalmedina* de Saragossa. S'interposà una primera apel·lació, la qual fou resolta per Joan de Talavera, jurisperit designat pel regent del governador general. Contra la sentència de primera apel·lació s'interposà una segona apel·lació davant el dit regent: «[...] [causa] primo coram Çalmedina Cesarauguste secundo coram Johanem de talauera jurisperito dicte Ciuitatis Cesarauguste tercio et ultimo coram dilecto consiliario nostro Garsia lupi de sesse milite tunc gerenteuices generalis Gubernatoris nostri vt commissarijs in causa ipsa per dictum nostrum generalem Gubernatorem literatarie assignatis ducta extitit» (ACA, AR, reg. 1450, f. 1r). Les sentències dictades pel regent del governador general eren ulteriorment apel·lables davant el rei. Vegeu Jesús LALINDE, *La Gobernación General en la Corona de Aragón*, Madrid / Saragossa, CSIC-Instituto Jerónimo de Zurita, 1963, p. 81; JON ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón*, p. 45, n. 43. La sentència règia que comentem ací fou després, el 7 de maig de 1372, corregida en suplicació. Vegeu Maria Teresa TATJER, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón*, p. 172, amb una transcripció de la sentència règia de suplicació a l'«Apêndice documental», n. 14 (p. 262 i seg.). Vegeu *infra* la nota 79.

65. Probablement es tractà d'una comissió *ad decidendum* al jutge delegat, distinta de la comissió *ad colligendum* (per instrucció i relació de la causa davant un col·legi o tribunal), car la jurisdicció del governador general consistia fonamentalment en la designació de jutges per a la decisió unipersonal, no col·legiada o en un tribunal, de les causes. Vegeu Jesús LALINDE, *La Gobernación General en la Corona de Aragón*, p. 68 i seg.; JON ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón*, p. 44, n. 42; Teresa CANET, «Las audiencias reales en la Corona de Aragón», p. 149 i seg.

66. La informació rellevant respecte a aquesta qüestió es troba a ACA, AR, reg. 1450, f. 1r: «[...] [causa] tercio et ultimo coram dilecto consiliario nostro Garsia lupi de sesse milite tunc gerenteuices generalis Gubernatoris nostri [...] visis etiam sententia per Garsiam de vallobar iudicem ab inclito nostro primogenito delegatum lata [...]»; *ibidem*, f. 1v: «[...] visa etiam appellatione [a] dicta sententia dicti Garsie de Vallobar iudicis delegati ad nos [sc. al rei] emissia [...]». Sobre la delegació de causes conegudes pel *gerens vices* a jutges diputats o delegats, vegeu Jesús LALINDE, *La Gobernación General en la Corona de Aragón*, p. 80. El cas que estudiem aquí confirma la hipòtesi de Lalinde que la decisió judicial del cas, no només la preparació del procés, requeria en els jutges delegats del *gerens vices*.

deixat de complir amb el termini de sis dies previst pels furs aragonesos per a la citació dels testimonis que ella havia proposat i, per tant, calia absoldre la part contrària.⁶⁷

Ara bé, la sentència règia indicà que de les actes del procés d'instància —des del Concili IV del Laterà de 1215 (*Quoniam contra falsam*, X, 2, 19, 11) s'ordenà l'enregistrament escrit, per fedatari públic, de totes les actes del judici (*iudicii acta*);⁶⁸ en cas d'apel·lació, les actes del procés d'instància eren remeses al jutge *ad quem*, moment a partir del qual s'anomenaven *apòstols* (literalment, «enviades», *vid.* D. 50, 16, 106)— se'n desprenia, contràriament, que la manca de citació dels testimonis es produí sense culpa de Maria de Lleida. Els nuncis del regent del governador general s'havien negat a citar, dins el termini per a realitzar la diligència, els testimonis proposats per Maria de Lleida sense rebre prèviament el salari corresponent, tot i la pobresa de Maria de Lleida i l'ordre emanada de l'ofici del regent del governador general de citar els testimonis proposats sense rebre el salari per consideracions de pietat cristiana.⁶⁹

Atenent, doncs, a la falta de culpa de Maria de Lleida en l'extemporaneïtat de la pràctica de la prova testifical i com que els terminis legals es podien escurçar o allargar *ex causa* i sempre que no intervingués culpa o negligència de la part, màximament en favor de les persones pobres o miserables (*personae miserabiles*) com Maria de Lleida —al rei corresponien especialment la protecció i l'assistència de les causes dels pobres—,⁷⁰ el rei decidí suplir, mitjançant la seva *plenitudo potestatis*,⁷¹ la nul·litat de la diligència processal de citació de testimonis extemporània.⁷²

67. ACA, AR, reg. 1450, f. 1r: «[...] visis etiam sententia per Garsiam de vallobar iudicem ab inclito nostro primogenito delegatum lata et contentis in ea quia visus extitit absolvere dictam Jordanam a petitis per dictam mariam petri ex eo presertim et alia quia dicta maria petri intra terminum a foro statutum et a regente Gubernationis officium qui tunc erat eidem assignatum vt asseruit non perduxerat nec fecerat diligenciam quam debuerat».

68. Knut Wolfgang NÖRR, *Romanischkanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*, Berlín i Heidelberg, Springer, 2012, p. 45-48.

69. ACA, AR, reg. 1450, f. 1r-v: «[...] cuius contrarium apparuit et apparet per processum quoniam non eius culpa sed nunciorum officij dicti regentis Gubernationis officium qui sine salario testes intra dilationem per eam nominatos citare noluerunt donec ipsa habita pro inope per dictum regentem mandatum extitit dictis nuncijs quod sine salario pietatis intuitu dictos testes per dictam mariam [f. 1v] nominatos citarent ad eius instantia dictos testes».

70. Sobre les *personae miserabiles* en seu judicial, vegeu Thomas DUVE, «Algunas observaciones acerca del *modus operandi* y la prudencia del juez en el derecho canónico indiano», *Revista de Historia del Derecho*, núm. 35 (2007), p. 195-226, esp. p. 201-212; recentment, Orazio CONDORELLI, «Juicio (DCH)», *Max Planck Institute for Legal History and Legal Theory Research Paper Series*, núm. 1 (2023).

71. Aquesta *plenitudo potestatis* estava fonamentada en la constitució 13 de 1351 (CYADC-1588-1589, 1, 3, 9, 1), per la qual cosa no s'exercí *contra constitutiones*; vegeu *infra* la nota 72.

72. ACA, AR, reg. 1450, f. 1v:

Ideo attendentes quod rem que culpa caret in damnum non conuenit reuocari et quod per me non stat michi imputari non debet et quod nemo ad impossibile tenetur seu etiam obligatur et dilationis seu termini qui a lege cum hominis ministerio conceduntur possunt abreuuari uel

Aquest remei extraordinari estava basat en el principi segons el qual l'audiència règia no curava de les minúcies processals (*de apicibus iuris*) en matèria de nul·litats —la sentència parlava, simptomàticament, de «nullitatis scrupulus»—. ⁷³ En aquest cas, això permeté als consellers del rei —feta prèviament una relació dels mèrits del procés pel relator de la causa, el *iudex curiae* Pere Garcés de Januís,⁷⁴ considerades les proves i al·legacions de les parts i examinat diligentment el cas amb els doctors

etiam prorogari presertim ex causa et ubi culpa uel negligencia non est ex parte eius in cuius fauorem prorogantur seu etiam coartantur et maxime in miserabilibus et pro miserabilibus habitis vt est maria petri de lerida antefata [...]. Pronunciamus etiam quod licet dictus terminus sex dierum ad probandum eidem assignatus lapsus fuerit [...] attenta eius inopia et paupertate in ipsis citandis ac etiam producendis dictam mariam petri non cecidisse a probatione predicta Quinimo testes per eam productos et attestaciones ipsorum tenere etiam et valere et ubi aliquis dubitationis vel nullitatis scrupulus ab aliquo inferretur illum tollimus et supplemus de nostri plenitudine potestatis cum cause pauperum nostrum sit proprium tueri ac etiam subleuare.

73. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 341. Vegeu Miquel FERRER, *Observantiarum*, pars III, cap. 288, n. 3: «[...] pro quo allego tradita notabiliter per Thomam Mier[es] in constitutione quia saepe contingit [sc. constitució 13 de 1351] vbi Mier[es] [sc. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars I, coll. vi, «De libelli oblatione», n. 25] notat quod iudices debent iudicare secundum veritatem et merita processuum, parum curando de nullitatibus perniciosis». La glossa a *Nullitatibus* de Segimon Despujol afegia: «[...] maxime in senatoribus supremis».

Vegeu també Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis*, pars I, q. xv, n. 41: «In Cathalonia iudex tenetur iudicare secundum veritatem quae ex actis processus elicitur, parum curando de nullitatibus const. I. tit. de donar libell [sc. constitució 13 de 1351]». Precisament, la constitució 13 de la Cort de Perpinyà de 1351, de Pere el Cerimoniós, disposà: «Car souint se esdeue, per ineptitud de la demanda molts processos esser anul·lats, la qual cosa als actors majorment pobres dona occasio, e materia de lur dret a desamparar, per amor de aço ordenam, e statuim, que per alguna impertinentia, o ineptitud de demanda, o de libell, pus que clarament se aparega de la intentio del demanant per la demanda, o libell, o encara per lo proces, lo jutge no se abstenga de donar sententia en lo plet [...]» (CYADC-1588-1589, 1, 3, 9, 1).

El fet que la Reial Audiència no tingués en compte i redrecés les nul·litats anomenades *perniciosas* perquè impedièren conèixer la veritat material del cas —*veritas* que havia de constar *ex actis*— no estava, però, relacionat amb la clàusula extraordinària que permetia a l'Audiència judicar —només en les causes sumàries i sempre amb la prèvia comissió especial emanada del príncep— *sola veritate facti inspecta* (cfr. VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 341). Aquesta clàusula implicava un judici fora de les disposicions del *ius civile*, per tant, només tenint en compte el dret natural, i *ut Deus*, a saber, segons consciència i sense limitació per les actes del procés, cosa del tot contrària al judici *per directum* o *secundum ius*. Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis*, pars I, q. x, n. 5-10, q. xv, n. 44, i q. xviii, n. 10, es mostrà, com corresponia al sistema iuscèntric, restrictiu envers el judici *sola veritate facti inspecta*. En general, vegeu Annamaria MONTI, *Iudicare tamquam Deus: I modi della giustizia senatoria nel Ducato di Milano tra Cinque e Settecento*, Milà, Giuffrè, 2003, p. 109-146.

74. ACA, AR, reg. 1450, f. 2r: «et lecta et publicata [preinserta sentència] per Petrum garcesij de januis militem iudicem curie et huius cause relatozem». Sobre la figura del relator de l'Audiència baix-medieval, vegeu Maria Teresa TATJER, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón*, p. 166 i seg., i 184-188. Cfr. *ibidem*, p. 89 i 94, n. 348, on pensem que «de Jamivis» és errata per «de Januís».

i jurisperits del cercle de l'audiència règia—⁷⁵ salvar l'escull de la nul·litat i conèixer les qüestions materials del cas, ço és, si la pretensió de Maria de Lleida estava o no fonamentada en dret.

És en aquest punt, precisament, en el qual s'incorporaren els motius fàctics i jurídics de la decisió judicial règia, introduïts per la conjunció causal *quia*.⁷⁶ En síntesi, la *intentio* (pretensió) de Maria de Lleida es reputà fonamentada en relació amb la prova (documental i testifical) dels punts següents: a) la filiació amb els pares comuns a ella i a Gonçal de Lleida; b) la fraternitat amb Gonçal de Lleida; c) la inexistència de divisió dels béns hereditaris comuns. Tots aquests elements facticójurídics conformaven el supòsit de fet de la norma del dret propi aragonès aplicada per a resoldre el cas. Segons el fur d'Aragó (*de foro*) —sense cita o referència explícita del fur concret—,⁷⁷ els germans i les germanes rebien els béns hereditaris dels progenitors de forma indivisa, per la qual cosa no era llegut a un dels germans, sense el consentiment de l'altre, alienar o transferir per via testamentària els béns hereditaris paterns comuns.

Per consegüent, la disposició testamentària de Gonçal de Lleida en favor de la seva muller Jordana de Gualit es feu dolosament, fraudulenta i contra el fur (*contra forum*). Per tot l'anterior, la sentència règia revocà la sentència d'instància en apel·lació i adjudicà els béns immobles de l'herència paterna i materna a la germana de Gonçal, Maria de Lleida.⁷⁸

75. ACA, AR, reg. 1450, f. 1r: «Quia facta in nostra audiencia plena et veridica relatione de meritis processus cause seu questionis [...] negocio in dicta nostra audiencia presente copia doctorum et peritorum semel et pluries recensito ac diligentissime examinato et discusso [...]. Visis etiam defensionibus probationibus et allegationibus per vtraque partem propositis et allegatis [...]».

76. Sobre l'ús de la conjunció causal *quia* per a introduir la motivació en les sentències de la *curia regis* francesa del segle XIII (estil que desaparegué en el XIV amb l'establiment del Parlament de París), vegeu Tony SAUVEL, «Histoire du jugement motivé», *Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Étranger*, núm. 71 (1955), p. 5-53, esp. p. 10-21.

77. Probablement, el fur promulgat per Jaume I a Osca el 1247 (*Omnes haereditates*); vegeu la nota 62 *supra*. El fet que el fur tingut en compte per l'Audiència per a resoldre el cas hagués estat al·legat prèviament per la part demandant (vegeu *supra* la nota 62), vol dir que la manca de citació explícita d'aquest no perjudicà la publicitat de la *ratio* jurídica de la sentència. En aquest supòsit, la falta de referència explícita del dret aplicable no comportà, doncs, ni una decisió extrajurídica, ni tampoc un encobriment de la *ratio decidendi*, sinó que pot explicar-se per raons d'economia —no calia evidenciar per escrit quelcom notori per a les parts.

78. ACA, AR, reg. 1450, f. 1v-2r:

Et quia fundata est intencio dicte marie petri tam super filiatione dictorum parentum communium sibi et dicto Gondissaluo martini quam super fraternitate et de diuisione aliquam non appareat fore factam inter fratre[s] predictos et non sunt aliqui alij qui predictis in aliquo [f. 2r] se opponant e[t] de foro [...] fratres au[t] sorores habent inter se indiuisas hereditates alter [si]ne alterius non possit eas alienare [n]ec in alium testando transferre presertim [e]xplicite vel d[i]s[t]incte. Et dictus Gondissaluu[s] iusus fuerit dicta bona presertim sedencia que fuerunt patris et matris communium et dicte marie in dictam Jordaniam jure substitutionis trans-

Podem constatar, doncs, que una de les funcions endoprocessals⁷⁹ essencials de l'expressió de la causa en la sentència era permetre a la part vençuda entendre la fonamentació en fet i en dret de la decisió judicial, amb vista a preparar un recurs correcte i argumentat a partir de les raons de la decisió d'instància i, de retruc, posar al tribunal de revisió en situació de comprendre el recurs sobre la base de la fonamentació de la sentència recorreguda.

Pensem que la finalitat endoprocessal última, en relació amb el cas concret, de la publicitat de la causa del judicat era, en un context jurídic incert i amb dificultats de producció de proves escrites i orals, així com de comprovació de llur fiabilitat, propiciar el descobriment més exacte de la veritat factual i jurídica del cas. Aquesta elucidació de la *veritas* del cas s'entenia perfectible —a partir del nou examen de les actes del procés i a través d'un debat dialògic i dialèctic amb les parts i llurs advocats— en cada instància judicial ulterior, no *simpliciter* perfecte per la valoració de les actes del procés duta a terme pel jutge *a quo*.⁸⁰

ferre et tanquam ab eo quaesita sibi relinquere quia tamen ex instrumentis antiquioribus et testimonio depositionibus apparet per patrem fuisse attributionis seu emphiteotecario iure et aliis quesita et dolose facto dicti Gondissalvi et in fraudem quasi comissa sibi nouerit procurata firmari et fraudem et dolus nemini debeant patrocinium impertiri. Ideo non obstante dicta contra forum et indebita substitutione omnia et quecumque bona tam profecticia quam aduenticia que fuerint dicti Gondissalvi que extant uel extare possunt necnon et fructus bonorum sedencium a tempore litis contestationis citra dicte marie petri tamquam sorori legitime dicti Gondissalvi adjudicamus [...] jus uero et possessionem immobilium eidem adjudicando ac etiam declarando quam sibi vacuam et expeditam tradi iubemus amota inde dicta Jordana [...]. Et cum hoc pronunciamus dictam mariam bene et legitime appellasse et dictum Garsiam perperam iudicasse.

79. Açò no exclou altres funcions, de tipus extraprocessal, de la motivació de les sentències a la Corona d'Aragó, relacionades amb l'imperi i l'observança del dret (iuscentrisme) i la gènesi paccionada de les normes del dret propi (pactisme), les quals no podem tractar ací.

80. Precisament per això, la sentència ulterior deuplicació del 7 de maig de 1372 (ACA, AR, reg. 1450, f. 18v-19r; vegeu-ne la transcripció a Maria Teresa TATJER, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón*, «Apéndice documental», n. 14, p. 262 i seg.), que corregí la sentència d'apel·lació del 2 d'abril de 1372, justificà la correcció «ut veritas lucidius eluceret», on l'adjectiu *lucidus* en la forma comparativa de superioritat *lucidius* expressa un «major», més lúcid, esclariment de la veritat. Idea comparativa que era reforçada per una «pleniori relacione» (més plena relació) del cas i la insistència en la plena audició de les parts i llurs advocats àdhuc durant la relació del cas feta pel relator davant la Reial Audiència.

Tanmateix, la motivació de la sentència de duplicació fou excessivament perspícua i, a diferència de la sentència anterior, merament facticoprobatòria: «[...] et cum in nichilo constat de intencione marie petri de lerida agentis dictam Jordana a petitis per dictam mariam absoluius [...]» (ACA, AR, reg. 1450, f. 18v). Pensem que això s'explica pel fet que no hi havia ulterior possibilitat de recurs contra la sentència dictada en duplicació. Tampoc no es preveia (com sí que seria el cas a partir de final del segle XVI) la publicació de les sentències règies d'última instància en forma de *decisiones*, circumstància que donaria lloc, en l'alta edat moderna, a sentències irrecurribles amb una motivació més desenrotllada, car la seva funció excedia les consideracions d'ordre endoprocessal i entrava en l'àmbit extraprocessal.

Per tal de possibilitar la perfectibilitat de la decisió judicial calia fer públic l'eventual error judicial (*error iudicis*), clau de volta de l'*expressio causae in sententia* (*vid. infra* els epígrafs 5 *in fine* i 6). Una de les funcions elementals de la motivació baix-medieval catalanoaragonesa hauria estat, doncs, endoprocessal i dirigida a permetre revisar la sentència d'instància, de cara a una més correcta —més ajustada a la veritat fàctica del cas, més conforme al dret aplicable i més equitativa en consideració a les circumstàncies particulars del cas (sobre l'*aequitas* judicial, *vid. infra* el subepígraf 4.2)— impartició de la justícia en els casos concrets.

Una vegada exposats el cas, la motivació i la decisió de la sentència règia del 2 d'abril de 1372, interessa desenrotllar la qualificació dels motius operada en la segona part de la clàusula formulària citada a l'inici de l'epígraf present («ideo moti ex hijs [sic] et alijs que [sic] mouere possunt et debent animum recte et equanimitèr judicantis»). Es tractava, com hem indicat, de motius «que [sic] mouere possunt et debent animum recte et equanimitèr judicantis». Els motius (*motiva*) eren caracteritzats, doncs, com els que podien i devien moure l'ànim del rei, o dels consellers regis en lloc seu,⁸¹ a judicar *a*) rectament, ço és, *per directum* (per dret), i *b*) equànimement, és a dir, amb un *aequus animus*; en definitiva, servant l'*aequitas* (equitat).

Troblem una formulació similar en una sentència règia del 28 de març de 1368 (inclosa en CYADC-1588-1589, 2, 3, 1, 6) en un cas de matèria criminal (rapte),⁸² el qual, però, derivà en una contenció jurisdiccional entre les jurisdiccions secular de la Reial Audiència i eclesiàstica de l'arquebisbe de Tarragona, resolta per la mateixa audiència règia (motiu pel qual fou incorporada en el llibre segon de CYADC-1588-1589).⁸³ Interessa, ara, la motivació de la decisió sobre el fons del cas, en la qual es

81. La sentència fou dictada en lloc del rei pel conseller regi, oïdor i regent de l'Audiència Ramon Cervera, qui presidí l'Audiència a aquest efecte: «Lata fuit preinserta sententia in dicta audiencia intus Aliafariam Regiam Ciuitatis Cesarauguste per dictum dominum Regem seu in eius persona per Raymundum ceruera decretorum doctorem consiliarium et auditorem ac regentem protunc dictam audienciam» (ACA, AR, reg. 1450, f. 2r). Vegeu una notícia de l'oïdor i regent de l'Audiència Ramon Cervera a Maria Teresa TATJER, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón*, p. 95, n. 369, 100-102 i 133-135. Sobre la presidència de l'Audiència en lloc del rei, indicada per la fórmula «per dominum Regem seu in eius persona per N.», vegeu *ibidem*, p. 97-107. En l'edat moderna, aquesta romangué la fórmula per a identificar el president de l'Audiència règia privativa de Catalunya (o de la sala respectiva). Vegeu la sentència de la Reial Audiència del 23 de maig de 1544: «Lata fuit huiusmodi sententia siue declaratio per nos seu in nostri persona per magnificum et dilectum consiliarium ac regentem cancellariam Sue Cesaree et Catholice Maiestatis petrum arnaldum gort juris vtriusque doctorem» (ACA, AR, reg. 4244, f. 140r).

82. Permeti el lector la inclusió d'un cas criminal en un estudi dedicat fonamentalment a les sentències civils, la qual queda justificada per la inclusió de la sentència de la Reial Audiència del 1368 en la compilació de 1588-1589 (sobre aquesta pràctica, vegeu VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 298, 314 i seg.), així com per les similituds amb la sentència règia del 1372 en la insistència que l'*animus regius* s'havia de regular per *directum*, ço és, per l'equitat constituïda en els preceptes del dret positiu.

83. Noteu que la sentència és prèvia a la concòrdia de Barcelona de l'11 de juny de 1372 entre la reina Elionor i el legat pontifici Bertran de Comenge sobre les contencions de jurisdicció entre les cúries ecle-

destacà que els motius movents de l'*animus iudicandi* del rei havien de ser informatats per l'equitat erudita constituïda en els preceptes del dret i per una inspecció diligent de les actes del procés.⁸⁴

4.2. EXCURS: L'*AEQUITAS* REGULADA PEL DRET COMÚ

L'abast, importantíssim, de l'obligació del príncep i llurs consellers de judicar *per directum* o *secundum ius*, en el marc del sistema iuscèntric catalanoaragonès, ja ha estat tractat *supra*. Més complex es presenta el cas de l'*equitat*, un terme polisèmic i de difícil concreció, però que, a fi de simplificar, tractarem ara com a sinònim de moderació del *rigor iuris*.⁸⁵

En contra del que *prima facie* podria pensar-se, l'*aequitas* no era equiparable amb una *aequitas* purament natural o *cerebrina*,⁸⁶ sinó que es tractava d'una *aequitas* ordenada per la raó jurídica constituïda i redactada en les *leges* del dret romano-canònic (*aequitas constituta* o *ius scriptum* com a *ratio scripta*).⁸⁷ Com a corol·lari,

siàstiques i seculars (CYADC-1588-1589, 2, 3, 2, 1), per la qual s'establí la resolució de les contencions jurisdiccionals a través d'un mecanisme de nomenament d'àrbitres. Vegeu Josep CAPDEFERRO, «El canceller de Catalunya, un àrbitre entre jurisdiccions ponderat (segles XVI-XVIII)», *Revista de Dret Històric Català*, núm. 22 (2023), p. 43-59; VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 127-132.

84. CYADC-1588-1589, 2, 3, 1, 6: «[...] Deum, ius, et iustitiam habentes pre oculis nostrae mentis, meritis dictae inquisitionis cum diligentia perpensis, per quae constat eundem Ioannem praefato raptui nullatenus consensisse, eique nullam dedisse operam, seu consensum, imo per eadem inquisitionis merita constat, quod sibi displicuit dictus actus, idcirco ex his moti, et ex alijs quae ad iuste iudicandum valent animum Regium informare, pronunciamus sententialiter et sententiando declaramus, et decernimus, dictum Ioannem de Vlzinelis a predicto raptus crimine fore, et fuisse insontem totaliter, et immunem [...]».

85. Adriano CAVANNA, *Storia del diritto moderno in Europa: Le fonti e il pensiero giuridico*, vol. 1, Milà, Giuffrè, 1982, p. 158-161. Sobre la pluralitat semàntica de l'*aequitas*, vegeu Juan VALLET, «Equidad y buena razón según el jurista gerundense del siglo xv, Tomás Mieres».

86. Segons Helmut COING, *Derecho privado europeo*, vol. 1, *Derecho común más antiguo (1500-1800)*, Madrid, Fundación Cultural del Notariado, 1996, p. 70-72, només s'admetia, en el sistema del *ius commune*, l'*equitat* conforme a la *ratio legis*, atès que es rebutjava l'*equitat* lliure, anomenada pejorativament *aequitas cerebrina* (del francès *cérébrin*, ço és, no pensat o prematur). Talment ho afirmà Giovanni Battista de LUCA, *Dello stile legale*, Roma, Giacomo Dragonelli, 1674, cap. vi, n. 8: «Attesoche per quello spetta alle ragioni, non si deve intendere di quelle che à ciascuno persuada il suo cervello, ouero il proprio discorso, e lume naturale, e conforme molti malamente credono vivendo con questo inganno [...]. Mà s'intende delle ragioni deriuanti dalli principj legali, e dalle regole, e massime certe della facoltà, siche siano ragioni legali, e non naturali solamente». Vegeu, en el mateix sentit, Corjo JANSEN i Wim DECOCK, «Rationalitäten und Urteilsbegründung», a W. DECOCK (ed.), *Konfliktlösung in der Frühen Neuzeit*, vol. 3, *Handbuch zur Geschichte der Konfliktlösung in Europa*, Berlín, Springer, 2021, p. 91-100.

87. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 8, cap. 2, n. 26-30: «Et nota quod iudex debet iudicare aequitate inspecta; [...] Aequitas debet attendi non pura naturalis, sed mixta ex traditio-

només es podia recórrer a l'equitat com a moderadora del *rigor iuris* en defecte d'una norma jurídica escrita aplicable al cas.⁸⁸

Judicar segons equitat no comportava, doncs, en el sistema iuscèntric, la llibertat de decidir els casos segons consideracions d'equitat purament naturals fora de les disposicions del *ius commune*. Per contra, l'equitat havia de ser una *aequitas* mixta, mesclada o amalgamada amb les «tradicions» del dret positiu romanocanònic (ço és, el dret positiu romanocanònic integrat per la doctrina dels doctors). En altres paraules, l'equitat havia de guiar-se per la raó, però no per una raó natural o *cerebrina*, sinó per una raó estrictament jurídica i escrita, la *ratio scripta*.

Pensem que és precisament en aquest sentit que s'ha d'interpretar la disposició final de la constitució 40 de 1599 (*Constitutions y altres drets de Cathalunya* [...]. 1704 [CYADC-1704], 1, 30, 1), precepte fonamental del sistema de fonts del dret català de l'antic règim que estatuí —novament, igual que la constitució 55 de 1510 (CYADC-1588-1589, 1, 7, 3, 2), en realitat declarà *formalment*, ço és, en forma solemne de *lex generalis pactionata*, una pràctica o estil anterior— que els doctors de la Reial Audiència no podien «decidir ni declarar per equitat, sino que sia regulada, y conforme a les regles del dret comu, y que aportan los Doctors sobre materia de equitat».⁸⁹

Un exemple d'aquesta visió de l'*aequitas* regulada pel dret comú el trobem en una conclusió de la Reial Audiència de Catalunya del 6 d'abril de 1500.⁹⁰ El plet oposà Joan de Bovadilla, fill il·legítim (*spurius*) del causant, Roderic de Bovadilla, a la filla legítima i hereva d'aquest darrer, Maria de Luçano. Roderic de Bovadilla havia instituit hereva de tots els seus béns la seva filla legítima i natural Maria de Luçano. Tanmateix, també havia donat (entenem que *mortis causa*) cinquanta-tres mil sous (*i. e.* 2.650 lliures)⁹¹ al seu fill espuri Joan de Bovadilla, amb la qual cosa, *de facto*, la filla legítima Maria quedava denudada de l'herència dels béns paterns.

nibus iuris positiui, [...], idest, ius commune in quantum continet aequitatem, et bonam rationem». Vegeu Juan VALLET, «Equidad y buena razón según el jurista gerundense del siglo xv, Tomás Mieres».

88. Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis*, pars 1, q. 1, n. 44 i seg.: «debet tamen semper iudex aequitatem, et misericordiam praeferre rigori [...]. Fallit quando rigor est scriptus, quia tunc rigor scriptus praefertur aequitati non scriptae [...] quando ius deficit, proceditur servata aequitate».

89. *Constitutions fetes per la S. C. R. Magestat del Rey Don Phelip Segon* [...] en lo any 1599, f. 14v, cap. 40, «Quin dret han de seguir los Doctors del real Consell en decidir y votar les causes»: «[...] y que no les pugan decidir ni declarar per equitat, sino que sia regulada, y conforme a les regles del dret comu, y que aportan los Doctors sobre materia de equitat». Vegeu Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis*, pars 1, q. 1, n. 49: «Extat in Cathalonia constitutio 40. curiarum anni 1599 qua cautum est, ne Iudices Regiae Audientiae causas decidere valeant ex aequitate, nisi quae reguletur ac conformetur regulis iuris, et ijs quae Doctores scripserunt in materia aequitatis».

90. ACA, Reial Audiència (RA), Conclusiones civiles (CC), vol. 40, f. 138v-139r.

91. Per a l'equivalència monetària sou-lliura barcelonina, vegeu Albert ESTRADA-RIUS, *La casa de la moneda de Barcelona: Les seques reials i els col·legis d'obriers i de moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*, Barcelona i Lleida, Fundació Noguera i Pagès, 2015, p. 13.

Els doctors de l'Audiència decidiren que l'heretament de Maria era conforme al dret i a l'equitat natural i que, per consegüent, havia de desplegar tots els seus efectes, sense que pogués impedir-ho la donació feta al fill espuri. En aquest sentit, argumentaren que, segons l'equitat canònica aprovada pel dret civil («de equitate canonica per ius ciuile aprobata»), al fill espuri li eren deguts (cal entendre, pel pare i llurs hereus)⁹² aliments per a la seva manutenció. Noteu que l'equitat es considerarà doblement regulada pel *ius commune*: pel dret canònic, font del dret subsidiària preferent com a dret més equitatiu (àdhuc abans de la constitució 40 de 1599),⁹³ i, a més a més, amb l'anuència del dret civil romà.

Ara bé, puix que la quantitat de la donació, cinquanta-tres mil sous, era, segons els doctors de l'Audiència, «immensa» (*immensa quantitas*) —deixava l'hereva sense béns hereditaris— i excedia amb escreix la finalitat de sustentació que era pròpia dels aliments, es declarà nul·la la donació. Com a compensació, foren adjudicades a Joan de Bovadilla, a càrrec de l'herència i pagadores per l'hereva, cinquanta lliures (*i. e.* mil sous) de renda en concepte d'aliments, atenent a la quantitat dels béns hereditaris i la condició, s'entén, noble, del fill Joan.⁹⁴

92. La manutenció del fill espuri per la mare i el llinatge matern era la regla bàsica del dret romà (D. 25.3.5.4 i seg.). Vegeu Max KASER, *Römisches Privatrecht*, 15a ed., Múnic, C. H. Beck, 1989, p. 286. Per tant, la dificultat jurídica raïa en l'alimentació a càrrec de l'herència paterna.

93. Com notà VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 316, n. 104, la preferència del dret canònic per davant del civil romà com a font subsidiària del dret propi català fou la doctrina catalana des d'abans de la sanció oficial operada per la constitució 40 de 1599. Vegeu TOMÀS MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 8, cap. 2, n. 41-43: «Et hic [sc. capítol de cort 2 de 1409, CYADC-1588-1589, 1, 1, 34, 2] intellige, *dret comu*, scilicet, omne ius canonicum vel ciuile Romanum, prout est in corpore iuris clausum; licet in eo sint quaedam iura specialia; quasi dicat, secundum leges, et canones. Et quia hic dicit, *equitat*, y *bona raho*: dico quod si ius canonicum, et ciuile in aliquo casu reperiantur contraria, vel contrariari, debet seruari illud quod maiorem continet aequitatem, et rationem [...]. Et in dubio praesumam ius canonicum aequius: quia nullum admittit peccatum, et leges non dignantur sacros canones imitari»; *ibidem*, n. 56 i seg.: «Et ita magis debemus iudicare secundum ius canonicum quam ciuile, iuxta notata per Bald. in l. 1 ff. quemadmodum testamenta aperiantur [D., 29, 3, 1]. Et ita practicamus in hac patria. Nota in hac patria magis esse iudicandum secundum ius canonicum, quam secundum ius ciuile». Vegeu, endemés, JUAN VALLET, «Las fuentes del derecho según el “Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae” de Tomás Mieres», a *Libro-homenaje a Ramón M.ª Roca Sastre*, vol. 1, Madrid, Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, 1976, p. 311-486, esp. p. 459-465.

94. ACA, RA, CC, vol. 40, f. 138v-139r.

In facto ioannjs de bouadilla militis ex una et Marie de luçano vidue filliorum [f. 139r] R[oder]ici de bouedilla quondam millit[i]s partibus ex [altera] facta relatione per hugonem de mediauilla [fuit] conclusum donationem et hereditamentum omnium bonorum dicti roderici dicte Marie de liconia (?) fillic sue legitime et naturalj factam tanquam iurj et naturalj equitati conformem esse validam et efficacem et ad debitum effectum deducendam iuxta illius seriem et tenorem non obstante donacione dicti Joannjs de bouadilla quam cum [esse] facta fillio spurio et in iacturam [di]cte Marie fillic legitime quatenus [...] facto praecessit in quantum continet

Ací interessa la regulació explícita de l'equitat pel dret positiu. Tan equitatiu semblà als doctors de l'Audiència que l'heretament universal en favor de la filla legítima del causant fos efectiu, com que el fill espuri rebés aliments a càrrec de l'herència, merament, però, amb una finalitat de sustentació —noteu que en aquest punt residia la *ratio decidendi*, ço és, el principi jurídic que guià la decisió dels doctors de la Reial Audiència i que era susceptible de reproducció *caeteris paribus* en casos futurs fàcticament idèntics o similars.⁹⁵

Tot amb tot, l'*aequitas* que s'exigia als doctors de l'Audiència no podia roman-dre en l'estadi rude o natural (*aequitas rudis*), sinó que s'havia de regular segons els preceptes del dret positiu (*aequitas erudita*), per mitjà de llur enquadrament en les *figurae iuris* pròpies del *ius commune*.⁹⁶ Deixem ara de banda l'heretament universal (no presenta cap dificultat) i centrem-nos en els aliments. L'obligació d'aliments envers el fill espuri, amb una mera finalitat de sustentació, responia fonamentalment a l'equitat canònica fixada en les Decretals (x, 4, 7, 5 *in fine*),⁹⁷ però, a més a més, havia estat admesa en el dret romà justinianeu (Nov. 18, 5 i 89, 12 i seg.).⁹⁸ No es volia dir que el dret canònic estigués supeditat al civil —la font subsidiària preferida era, en cas de dubte i precisament pel seu caràcter més equitatiu, el dret canònic—, sinó que es volia clarificar que la solució equitativa emprada com a *ratio decidendi* del cas no era ni rude ni *cerebrina*, ans al contrari, era regulada i conforme a les regles del dret comú, en aquest cas tant el canònic com, a més a més, el civil.

immensam quantitatem quinquaginta trium milium solidorum et in quantum excedit metam alimentorum fuit conclusum esse cassam et nullam.

Verum quia de equitate canonica per ius ciuile aprobata eciam filijs spurijs pro eorum sustentatione debentur alimenta fuit conclusum quod adiudicentur dicto Joannj de bouadilla pro sua sustentacione super hereditate et bonis dicti roderici quinquaginta libre pro alimentis quantitate et viribus hereditatis et bonorum dicti Roderici et condicione persone dicti ioannjs de bouedilla attentis soluendas per heredem vniuersalem et successorem bonorum dicti Roderici.

95. Sobre la qüestió del precedent en el dret històric català, vegeu VÍCTOR FERRO, *El dret públic català*, p. 314 i seg., 116, n. 349, i 311, n. 77; Josep Maria GAY i Joan EGEA, «Eficàcia de les normes a la tradició jurídica catalana des de la baixa edat mitjana fins al Decret de Nova Planta (continuació)», *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 78, núm. 3 (1979), p. 505-586, esp. p. 525-530; Juan VALLET, «Las fuentes del derecho según el "Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae" de Tomás Mieres», p. 457-459. En general, vegeu Serge DAUCHY i W. Hamilton BRYSON (ed.), *Ratio decidendi: Guiding principles of judicial decisions*, vol. 1, *Case law*, Berlín, Duncker & Humblot, 2006.

96. Vegeu Manlio BELLOMO, *L'Europa del diritto comune*, p. 177-180 i 194.

97. *Decretales D. Gregorii Papae IX suae integritati una cum glossis restitutae. Ad exemplar romanum diligenter recognitae*, Venetiis, 1604, ll. iv, tít. vii, cap. v *in fine*: «Solicitudinis tamen tuae intererit, vt vterque liberis suis, secundum quòd eis suppetunt facultates, necessaria subministret».

98. Vegeu Max KASER, *Römisches Privatrecht*, p. 286.

5. ALGUNES IMPLICACIONS DE LA MOTIVACIÓ PER A L'*OFFICIUM IUDICIS*

Cal qüestionar-se, a continuació, què implicava, per a l'ofici del jutge —l'*officium iudicis*, terminologia manllevada del dret romà clàssic (*vid.* C. 3, 8, 1; C. 1, 26)—, haver de motivar les seves decisions judicials.

El jurista català i conseller regi Joan Pau Xammar,⁹⁹ en la seva obra dedicada a l'*officium iudicis*, definí —seguint en aquest punt el teòleg dominic Domingo de Soto—¹⁰⁰ l'activitat del jutge com una adequació dels supòsits universals de les lleis a les circumstàncies singulars dels esdeveniments fàctics de la vida diària.¹⁰¹ La tasca del jutge consistia, doncs, a trobar una solució jurídica, basada en el dret, adequada, acomodada o adaptada al cas concret.¹⁰² Per tal d'acomplir aquesta tasca adaptativa de les *leges* als casos concrets, segons Xammar —basant-se en Soto—, el jutge havia de re-

99. Per a una notícia, vegeu Miquel Àngel MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Barcelona / Lleida, Fundació Noguera / Pagès, 2006, p. 47, 166 i seg., 175-177 i 216-218.

100. Domingo de SOTO, *De iustitia et iure libri decem*, Salmanticae, Excudebat Andreas à Portonariis, 1553, ll. 1, q. 5, a. 1 *in fine*: «Quocirca iudex praeter animi rectitudinem apprimè scientiae ac prudentiae indiget, vt legum vniuersalia dextre valeat ad singularium euentus accomodare». Per a una notícia de Domingo de Soto, vegeu Rafael RAMIS, *La segunda escolástica: Una propuesta de síntesis histórica*, Madrid, Dykinson, 2024, p. 100-104 i 108.

101. Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis, pars I*, q. xvi, n. 34: «[...] iudex, praeter animi rectitudinem, apprimè scientia ac prudentia indiget, ut legum universalia dextre valeat ad singularium euentus accomodare». Joan Pau Xammar anuncia, al començament de la *quaestio* xvi, les seves fonts principals: la *Rhetorica*, I.1, d'Aristòtil; la *Summa Theologica*, I-II, q. 95, a. 1, de Tomàs d'Aquino; i el *De Iustitia et Iure*, ll. 1, q. 5, a. 1, de Soto.

102. La idea que les lleis preveuen supòsits universals i els jutges s'ocupen dels casos particulars és aristotèlica (*Rhetorica*, I.1). La comprensió de l'activitat del jurista com una prudència adaptativa, regulada per la *recta ratio*, dels universals als casos particulars prové de Bartolo de Sassoferrato, qui parteix de la definició aristotèlica de *prudència* (*Etica Nicomachea*, vi): «Est enim prudentia habitus: et sic patet quòd requiruntur frequentati actus. vnde licet constat aliquem esse magnum iuristam vel medicum. non tamen sequitur ergo est prudens iurista, vel medicus. ad hoc enim requiritur quòd per practicam praecedentem habitum fecerint adaptandum vniuersalia particularibus. et haec recta ratione» («Tractatus Testimoniorum D. Bart. de Saxoferrato [...]», a *Tractatus de testibus probandis vel reprobandis variorum auctorum* [...], Coloniae Agrippinae, Apud Ioannem Gymnicum, 1575, n. 73).

Aquesta concepció es troba, en relació amb l'activitat del jutge, en l'obra de Peguera amb una formulació similar a la de Soto, tot i que més estrictament jurídica: «[...] ad iudicum officium eligendi sunt homines qui sciant leges tam iuris ciuilibus communis, quàm proprias et peculiares sui regni, ac illius vsus et consuetudines quibus iudicandum est: ac etiam quòd negotiorum experientiam habeant, vt leges generales quas sciunt casibus particularibus accomodare sciant». Vegeu Lluís de PEGUERA, *Practica criminalis et ordinis iudiciarii ciuilibus*, Barcinone, Ex Typographia Iacobi à Cendrat, 1603, cap. 7, n. 15.

unir les qualitats següents: rectitud d'ànim (*animi rectitudo*),¹⁰³ ciència i prudència.¹⁰⁴ La parella ciència i prudència —en una classificació ulterior de les qualitats del jutge, Xammar assenyalà la ciència i l'experiència—¹⁰⁵ responia probablement al proverbi 2, 6: «Dominus dat sapientiam: et ex ore eius prudentia, et scientia».¹⁰⁶

Centrem-nos, seguidament, en la qualitat consistent en l'*animi rectitudo* del jutge. La preocupació per una disposició correcta de l'*animus* del jutge fou constant en la literatura jurídica dedicada a l'*officium iudicis*. Mieres, per exemple, seguint el decretalista Antonio da Butrio, assenyalà que el jutge havia de ser circumspecte, savi i amb un *animus* ben organitzat.¹⁰⁷ Això implicava, per a Mieres, ara basant-se en Tomàs d'Aquino, que l'*animus* del jutge havia d'estar ordenat per una *recta intentio* o bona consciència. Ço és, conformement a la concepció clàssica de la *sophrosyne*, el jutge

103. Per això, el jutge havia d'evitar els quatre vicis de l'odi, l'amor, el temor i l'avidesa de diners. Vegeu Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis*, pars I, q. 1, n. 26: «[...] iudex animi sui magnitudine ab odio, amore, timore, et auri cupiditate, quae quatuor vitia secundum S. Gregorij, et Basilij sententiam rectitudini iudicis se violenter opponere, mentique eius vim facere solent».

104. Lluís de PEGUERA, *Practica criminalis et ordinis iudiciarii civilis*, cap. 7, n. 11 i seg., afirmà que calia escollir jutges que fossin savis («iudices eligi debent quòd sint sapientes») i aportà una definició de saviesa que incloïa el coneixement de Déu i de les ciències naturals i humanes. Com a models de *vir sapiens* proposà els set savis de la Grècia arcaica i els reis jutges d'Israel. Ara bé, l'ofici específic de jutge exigia, segons Peguera (*ibidem*, n. 15), el coneixement de les normes jurídiques del dret comú i propi, juntament amb els usos judicials del for: «[...] ad iudicium officium eligendi sunt homines qui sciant leges tam iuris civilis communis, quam proprias et peculiares sui regni ac illius vsus et consuetudines quibus iudicandum est [...]». El terme *ciència*, referit específicament a la *scientia iuris*, era fonamental perquè implicava que els jutges havien de ser jurisperits professionals formats teòricament en el dret, a més d'experts en la seva pràctica; amb exclusió, per tant, dels nobles llecs en dret de l'Audiència règia. Vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 8, cap. 3, n. 3: «Item nota iustitiam esse ministrandam per iurisperitos sufficientes, et expertos in theorica et practica [...] non ergo milites [...] quia milites non debent curare nisi de armis».

105. Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis*, pars I, q. 1, n. 10-16: «Debet igitur [iudex] habere scientiam, vnde illud Ecclesi. 10. cap. Iudex sapiens indicabit populum suum. [...] Imò non solum requiritur in iudice scientia, sed etiam experientia, l. 1. § sed cum, C. de Iustin. Cod. confirman. ibi, *Electis viris gloriosissimis, tam doctrina legum, quam experientia rerum* [...] quod verus intellectus à practica sumitur, nam experientia appellatur plenitudo scientiae» (les cursives són originals). Sobre la concepció almoderna catalana del dret com una simbiosi de ciència i experiència, vegeu Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*.

106. *Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti Quinti Pont. Max. Iussu recognita atque edita*, Romae, Ex Typographia Apostolica Vaticana, 1592, proverbi 2.6. La importància dels proverbis de Salomó, prototipus del *rex-iudex* savi, en relació amb el tractament de la sapiència del jutge, es fa palesa en la cita del proverbi 1.7, «Initium sapientiae timor Domini» (cfr. Sl. 110,10), en el gravat del Sant Crist que antecedeix el primer foli de Lluís de PEGUERA, *Practica criminalis et ordinis iudiciarii civilis*. Vegeu, endemés, *ibidem*, cap. 7, n. 13, v. «Atque ideo Rex Salomon».

107. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus*, pars II, coll. 8, cap. 3, n. 16: «Debet igitur iudex esse circumspectus, sapiens animi bene organizati iuxta notata per Antonium de Butrio. extra. de testibus. cap. praeterea. in 5. notabili».

havia de conèixer la veritat i realitzar-la en la seva vida pràctica.¹⁰⁸ Lluís de Peguera,¹⁰⁹ per la seva banda, advertia que s'havia d'exigir al jutge —especialment en la seva funció de conseller regi, com era el cas dels doctors de l'Audiència— un *animus* íntegre, incorrupte, constant —la justícia, com a virtut, es definia com una voluntat constant o *habitus* (Inst. 1, 1, princ.; D. 1, 18, 19, princ.)—, ancorat només en la veritat, pur i lliure de perturbacions, ja que un jutge corrupte (*iudex corruptus*) judica malament.¹¹⁰

Les notes anteriors sobre les reflexions dels juristes catalans baixmedievals i alt-moderns entorn de l'*animus* del jutge són pertinents precisament perquè la «motivació» era entesa, en primera instància, com un «moviment» que es produïa en l'ànim del jutge, ço és, un *motus animi*, que el portava a decidir d'una manera determinada, i no d'una altra, el cas concret.¹¹¹

La historiografia jurídica ha procurat explicar la manca de motivació —ací amb el sentit actual d'expressió dels motius d'una decisió judicial— en la majoria dels ordenaments jurídics de l'Europa de l'edat moderna —el cas de la Corona d'Aragó en fou una excepció feliç—¹¹² a partir de la definició de *sentència* en l'antic règim com un

108. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus, pars II, coll. 8*, cap. 3, n. 18 i seg.: «Et dicit sanctus Thomas, quod non est bonus iudex, nisi habeat ista quatuor, scilicet, auctoritatem, legum peritiam, rectam intentionem, et causarum experientiam. Et nota, quod recta intentio est bona conscientia. Tunc enim bona conscientia, si habeat in corde puritatem in ore veritatem, et in actione rectitudinem».

109. En general, vegeu Tomàs de MONTAGUT, «Lluís de Peguera i el seu pensament jurídic», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 18, fasc. 2 (1998), p. 53-67.

110. Lluís de PEGUERA, *Practica criminalis et ordinis iudiciarii civilis*, cap. 8, n. 10 i seg.: «[...] requiruntur in optimo consiliario animus integer, et incorruptus [...] consiliarius constantem et firmam stabilitatem habere debet. Nam cum consiliarius optimum consilium quòd circa aliquam rem constanter tueatur affert, nemo illum à suo honesto consilio declinare poterit: cum voluntas, et deliberatio eius qui alicui iustum consulit semper constans sit, atque perpetua»; *ibidem*, cap. 9, n. 9: «Animus itaque iudicis in sola veritate defixus ab omni perturbatione purus ac liber esse oportet, male verum examinat omnis corruptus iudex». Sobre el *iudex corruptus*, vegeu Carlos GARRIGA, «Crimen corruptionis. Justicia y corrupción en la cultura del *ius commune* (Corona de Castilla, siglos XVI-XVII)», *Revista Complutense de Historia de América*, núm. 43 (2017), p. 21-48.

111. No hem localitzat en les fonts el substantiu *motivació*, sinó el substantiu neutre *motivum* ('motiu') i el substantiu masculí *motus* ('moviment'). L'acció d'expressar els motius d'una decisió judicial (*motivació* en el sentit tecnicojurídic actual) s'explicava, d'una banda, amb la doctrina de l'*expressio causae in sententia* —el verb prototípic de la qual era *exprimere* i l'objecte, la *causa*—, de l'altra, a partir del segle XVII, amb el verb *motivare*. Vegeu Josep Sessé, *Decisionum Sacri Senatus Regii Regni Aragonum, et Curiae Domini Iustitiae Aragonum causarum civilium, et criminalium*, t. 1, Caesaraugustae, Apud Ioan. de Larumbe, 1611, dec. 5, n. 43: «[...] vt in dicto processu contra los Ruyzes fuit motiuatum, dicendo, quod de rigore est proprietas, licet de consuetudine Regni, iudicetur possessorium».

112. Per a la motivació rotal itàlica i romana, vegeu Mario ASCHERI, *Tribunali, giuristi e istituzioni*, p. 55-66, 99-109 i 116-118, on l'autor (p. 57) qualifica d'«unicum» la motivació florentina en el marc europeu de l'alta edat moderna. Per a l'*expressio causae* a Portugal a l'edat moderna, vegeu Johannes-Michael SCHOLZ, «Legislação e jurisprudência em Portugal nos Sécs. XVI a XVIII. Fontes e Literatura», *Scientia Iuridica*, t. 25, núm. 142-143 (1976), p. 512-587.

motus animi del jutge. S'ha afirmat, en aquest sentit, a) que el *motus animi*, situat en el fur intern o consciència del jutge, no seria exterioritzable racionalment en la sentència, la qual només podria fer palesa la decisió judicial sobre l'absolució o la condemna del reu (lèxic propi també dels plets civils);¹¹³ b) que, per consegüent, l'única garantia de correcció material de la decisió presa en la sentència es trobaria en la persona del jutge i, més exactament, en el seu *animus*, que es considerava (idealment) perfecte i incorrupte (*iudex perfectus*).¹¹⁴

No podem, aquí, entrar en la qüestió del tractament de la figura del *iudex* en la literatura jurídica catalanoaragonesa. Apuntem, solament, que l'obra catalana més important dedicada a l'*officium iudicis* (l'única, que ens consti, que tractà la qüestió monogràficament), el *De officio iudicis* de Xammar, desenrotllà una teoria del jutge com a *vir bonus*, el *bonus iudex*, qui fruïa d'una presumpció *iuris tantum* de bondat, saviesa i virtut, però no el considerà *perfectus*, fent seva la irònica constatació de l'humanista Claudio Cantiuncula que un *iudex perfectus* era *rarus*.¹¹⁵

El problema de l'explicació que hem exposat anteriorment rau en el fet que també la raó (*ratio*) —com a activitat intel·lectual de la *mens* o part racional de l'ànima que permetia judicar rectament (*rectum iudicare*)—¹¹⁶ era definida com un *motus animi*.¹¹⁷ Açò comporta que el *motus animi* no fos tan sols un moviment de tipus volitiu, afectiu o passional (avui en diríem *emocional*), merament subjectiu i, per tant, no ex-

113. Raffaele AJELLO, *Arcana Juris: Diritto e politica nel settecento italiano*, Nàpols, Jovene, 1976, p. 338-351.

114. Carlos GARRIGA i Marta LORENTE, «El juez y la ley. La motivación de las sentencias (Castilla, 1489-España, 1855)», *Anuario de la Facultad de Derecho de Madrid*, núm. 1 (1997), p. 97-144. Sobre el *iudex perfectus*, vegeu Carlos GARRIGA, «*Iudex perfectus*. Ordre traditionnel et justice de juges dans l'Europe du *ius commune*. (Couronne de Castille, xve-xviiie siècle)», a *Histoire des justices en Europe: Valeurs, représentations, symboles*, vol. I, Tolosa, Centre Toulousain d'Histoire du Droit et des Idées Politiques, 2016, p. 79-99; Carlos GARRIGA, «Aritmética judicial. Las operaciones de la justicia española (siglo XVIII)», a J. R. de LIMA LOPES i A. SLEMIAN (coord.), *História das Justiças 1750-1850: Do Reformismo Ilustrado ao Liberalismo Constitucional*, São Paulo, Alameda, 2018, p. 109-202, esp. p. 127-132; Carlos GARRIGA, «Sobre el gobierno de la justicia en Indias (siglos XVI-XVII)», *Revista de Historia del Derecho*, núm. 34 (2006), p. 67-160; recentment, Orazio CONDORELLI, *Regalismo d'Oltremare: Intrecci tra giustizia ecclesiastica e giustizia secolare nell'esperienza del derecho indiano*, Frankfurt, Klostermann, 2025, p. 13-25, amb un resum bibliogràfic a la p. 15, n. 50.

115. Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis, pars I, q. I, n. 84, i q. II, n. 39 i seg.* Vegeu Claudio CANTIUNCULA, *De officio iudicis libri duo*, Basileae, Apud Mich. Isingrinum, 1543, cap. 1, p. 7: «Rarus igitur perfectus Iudex, quem uirum bonum esse uolumus. Tum enim perfectus erit, cum absolutam illam probitatem assequutus fuerit».

116. ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI, *Etymologiarum sive originum libri XX*, edició a cura de W. M. Lindsay, Oxonii, e Typographeo Clarendoniano, 1911, XI, I, 12 i seg.: «Pro efficientiis enim causarum diversa nomina sortita est anima [...] dum vult, animus est. dum scit, mens est [...] dum rectum iudicat, ratio est».

117. Tomàs MIERES, *Apparatus super Constitutionibus, pars II, coll. 8, cap. 2, n. 46*: «[...] ratio est quidam motus animi, visum mentis acuens, veraque à falsis distinguens».

pressable en termes racionals. Ans al contrari, el *motivum* racional (o causa inductiva raonada i raonable) era considerat la *ratio* jurídica (o causa eficient) de la decisió del jutge.¹¹⁸ És precisament per això que el tractament doctrinal de la motivació de l'antic règim es condensà entorn de la doctrina de l'*expressio causae in sententia*, on *causa* —entesa com a *causa efficiens*— era sinònima, amb els matisos semàntics implícits en cada terme, de *ratio* i *motivum*.¹¹⁹ En altres paraules, la causa eficient de la decisió judicial no era pas (només) la persona del jutge, sinó el motiu (causa o raó) jurídic concret i racionalment expressable.

En aquest punt, cal diferenciar entre: a) la concepció d'un motiu volitiu irracional (*primus motus*), que podia ser ordenat posteriorment de forma racional a través del *rectum iudicium* operat per la *ratio* (vid. *supra* l'epígraf 3), i b) l'explicació més sofisticada de Tomàs d'Aquino del funcionament de la voluntat lliure i ordenada racionalment *ab initio*.

Segons Tomàs d'Aquino, l'elecció o el lliure arbitri era fruit d'una ordenació racional prèvia (formal) de la voluntat («arbitrium secundum rationem»).¹²⁰ Aquesta explicació psicològica del funcionament de la ment racional humana permetia concebre l'existència d'un motiu racionalment expressable pel jutge. Per tant, era a la base de la motivació de les sentències en el sentit indicat *supra* de l'expressió, en termes raonats i raonables, de la causa motiva i alhora racional de la decisió judicial.¹²¹

118. Vegeu David IRAZÁBAL, «Notas para un estudio semántico de la motivación de las sentencias d'Ancien Régime».

119. Vegeu, a tall d'exemple, Lluís de PEGUERA, *Practica criminalis et ordinis iudiciarii civilis*, cap. 24, f. 140v, en relació amb el formulari de lletra monitòria dirigida al jutge eclesiàstic contumaç bandejat del Principat per haver pertorbat la jurisdicció règia: «Et forma in quam omnes consiliarii inclinarunt sequens fuit, Quòd post intimationem dictae sententiae factam, mitteretur ad iudicem ecclesiasticum condemnatum quoddam monitorium quòd intra dies sex pro executione et effectuatione dictae regiae sententiae exiret à Cathalonie Principatu [...] et quòd in dicto monitorio insererentur omnes causae, rationes, et motiua in quibus dicta regia sententia se fundat». També el vot del doctor Miquel Ferrer del 10 de març de 1579, en el qual feia referència (en tercera persona del singular) a un vot seu anterior: «Attento quod quando merita cause diffinitive sententie super luytione dicti castri et ville de almenario die late [sic] vouebantur Michael ferrer conrelator dicte cause per motiua rationes et causas in suo voto expressa ad que habetur relatio fuit voti quod [...]» (ACA, RA, CC, vol. 82, f. 82v). Més endavant, Ferrer utilitzà només la veu *motivum*: «Ideo et aliis dictus Michael ferrer est voti quod ex motiuis in dicto suo primo voto positus que sich pro expressis haberi vult et ad dictum effectum illud ponit in posse scribe declaretur quod [...]» (*ibidem*, f. 84r). Els destacats són nostres.

120. *Summa Theologica*, I-II, q. 13, a. 1, «Utrum electio sit actus voluntatis, vel rationis», resp.: «[...] ratio quodammodo voluntatem praecedit, et ordinat actum ejus, inquantum, scilicet voluntas in suum objectum tendit secundum ordinem rationis, eo quod vis apprehensiva appetitivae suum objectum repraesentat. Sic igitur ille actus, quo voluntas tendit in aliquid, quod proponitur, ut bonum, ex eo, quod per rationem est ordinatum ad finem, materialiter quidem est voluntatis, formaliter autem rationis» (*Angelici Doctoris S. Thomae Aquinatis Summa Theologica*, t. III, p. 117).

121. En aquest sentit, la idea tomista d'una *ratio in mente* prèvia i ordenadora de l'activitat creativa humana estava present en la doctrina jurídica catalana del segle xv. Segons Tomàs MIERES, *Apparatus super*

Per tant, la garantia de correcció material de la sentència no estava localitzada únicament en la *rectitudo animi* del jutge —que era sens dubte *conditio sine qua non* d'un enjudiciament correcte—,¹²² sinó endemés —a tall de condició suficient— en la raonabilitat jurídica de la seva decisió concreta, la qual era exterioritzable en termes lògics (dialèctics) i racionals ja que es tractava d'un *rectum iudicium* sobre el cas facti-cojurídic objecte de decisió judicial.

En efecte, les fonts castellaness i de l'àmbit del *ius commune* contràries a la motivació de les sentències no negaven la major, ço és, que fos impossible expressar racionalment el *motus animi* del jutge. Ans al contrari, per consideracions de prudència relacionades amb les conseqüències negatives per al jutge i el seu judicat de la publicitat de l'eventual *error iudicis* —causat amb culpa o sense, ara per errors en les actes del procés, adés per una incorrecta interpretació o aplicació del dret—, desaconsellaven expressar la causa de la decisió en la sentència i titllaven, amb una expressió manllevada de Giovanni da Imola i Bartolomeo Cipolla,¹²³ de «*fatuus*» el jutge que ho fes, ja que donava peu a la impugnació de la seva sentència.¹²⁴ El *quid* de la qüestió residia, doncs, per als detractors de l'*expressio causae in sententia*, a evitar la publicitat d'un eventual *error iudicis*.

Constitutionibus, pars II, coll. 9, cap. 10, n. 20, seguint Tomàs d'Aquino, de la mateixa manera que la *ratio* o *regula artis* precedent i determinativa de l'operat impregnava la ment de l'artífex, la *ratio iuris* imbuïa la ment del legislador i determinava per endavant el seu producte, la *lex*: «Et vt melius intelligas quid sit lex, sciendum est, quod sicut eorum, quae partim fiunt exterius, quaedam ratio in mente artificis perexistit, quae dicitur regula artis, etiam illius operis iusti, quod ratio determinat, perexistit in mente quasi quaedam regula prudentiae: et hoc si in scriptis redigatur, vocatur lex: est enim lex constitutio scripta: et ideo lex non est ipsum ius, proprie loquendo, sed aliquis ratio iuris, secundum S. Thomam de Aquino [*Summa Theologica*, II-II, q. 57, a. 1 ad 2] [...]».

122. Lluís de PEGUERA, *Practica criminalis et ordinis iudiciarii civilis*, cap. 9, n. 9: «Animus itaque iudicis in sola veritate defixus ab omni perturbatione purus ac liber esse oportet, male verum examinat omnis corruptus iudex».

123. Wolfgang SELLERT, *Prozessgrundsätze und Stilus Curiae am Reichshofrat im Vergleich mit den gesetzlichen Grundlagen des reichskammergerichtlichen Verfahrens*, Aalen, Scientia, 1973, p. 359, n. 1926.

124. Vegeu Jerónimo de CEBALLOS, *Speculum practicarum et variarum quaestionum communium contra communes*, Toleti, Apud Thomam Guzmanium Typographum, 1600, ll. II, q. 718: «Notissima est in iure conclusio, quod in sententia non est causa inserenda, tx. in c. sicut [X, 2, 27, 16] et c. cum Bertoldus, de re iudicata [X, 2, 27, 18], alias enim fatuus esset iudex qui id faceret, vt potè, quia aperit viam suae ipsius impugnandae sententiae, vt tradit Imola, in l. si is ad quem. ff. de acquirenda haereditate [D. 29, 2, 22]». Endemés, la glossa a D. 29, 2, 22 afegia: «[...] sic iudex si ferret sententiam ex causa falsa, non valet sententia cum effectu: licet motus veris probationibus posset eandem protulisse, et valeret» (*Infortiatum, Seu Pandectarum Iuris Civilis*, Lugduni, 1627, p. 662).

6. L'EXPRESSIO CAUSAE IN SENTENTIA EN EL DRET COMÚ I LA SEVA ADAPTACIÓ («CORRECTIVA») EN EL DRET PROPI I EN L'ESTIL JUDICIAL CATALANS

Les reflexions anteriors ens porten a tractar la qüestió de la motivació en el marc de la doctrina del *ius commune* i, posteriorment, de l'adaptació d'aquesta doctrina, en forma «correctiva», en els drets propis de la Corona d'Aragó. Ací ens limitarem, però, al dret propi català.

La *communis opinio* baixmedieval i altmoderna, basant-se fonamentalment en les decretals *Sicut nobis* (X, 2, 27, 16) i *Cum Bertoldus* (X, 2, 27, 18),¹²⁵ desaconsellava —tot i que no ho prohibia—, per consideracions de prudència relatives a les conseqüències negatives per al jutge i el seu judicat de l'exposició d'un eventual *error iudicis*, revelar la causa de la decisió judicial en la sentència.¹²⁶ Conseqüentment, no es considerava requisit de validesa de la sentència l'expressió de la seva causa, motiu o raó.¹²⁷

Com que la *communis opinio* no prohibia expressament la pràctica de la motivació, les interdiccions de publicar els motius dimanaren, arribat el cas, dels drets

125. *Decretales D. Gregorii Papae IX*, ll. II, tít. XXVII, cap. XVI, n. 40 (X, 2, 27, 16): «Cum autem in plerisque locis, in quibus copia prudentum habetur, id moris existat, quod omnia quae iudicem mouent, non exprimantur in sententijs proferendis». Vegeu la glossa *Exprimantur* a X, 2, 27, 16: «Ad hoc potest dici quòd iudex potest apponere causam quae ipsum mouet: si tamen non apponitur, bene tenet sententia, infr. eo. Cum Bertholdus, in fi. [X, 2, 27, 18] et hic, vbi non fuit apposita». En el cas de la decretal *Cum Bertoldus*, Innocenci III cassà la sentència d'instància perquè les causes expressades en aquesta resultaren ser falses després d'un nou examen de les actes del procés. D'ací prové la recomanació de prudència dels canonistes envers l'expressió de les causes de la decisió judicial. Ara bé, la sentència papal reproduïda en la decretal X, 2, 27, 18 sí que expressà els motius de la revocació de la sentència d'instància en apel·lació; *cfr.* la glossa introductòria a X, 2, 27, 18: «[...] Diuiditur principaliter in duas partes. In prima ponitur processus narratio. In secunda: ibi, Licet. Partis restitutio, auditoris datio, ipsius relatio, Papae definitio, suum motiuum continens [...]». Segons la citada glossa *Exprimantur*, calia expressar la causa per raó de la qual es revocava en apel·lació la sentència d'instància: «In causa vero appellationis bene debet apponi causa quare reuocatur prior sententia, vt per hoc prioribus iudicijs non imputetur».

126. Francesco VIVIO, *Communium opinionum utriusque censurae doctorum*, Venetijs, 1567, ll. I, op. 66: «Iudex non tenetur exprimere causam in sententia, c. sicut. de re iudi. [...] et ratio istius communis uidetur haec, quia iudex releuatur à iure ab expressione causae in sententia, illud est propter praesumptionem iuris, quae est pro ipso iudice [...] sed quando exprimit causam in sententia, quae sit inepta, aut minus legitima, tunc sumus in casu claro, quòd iudex male iudicauit, et sic cessat praesumptio in re clara, quae est pro iudice».

127. «Tancredi Bononiensis ordo iudiciarius», a *Libri de iudiciorum ordine*, edició a cura de F. Ch. Bergmann, Aalen, Scientia, 1965, *pars* 4, tít. 1, § 5: «[...] Verumtamen, si rationes vel allegationes partium, quae mouent iudicem ad sentiendum, non ponantur in sententia, nihilominus valet sententia. ut x. 3 de sent. et re iud. 2, 18. [X, 2, 27, 18] c. sicut nobis [1]6 [X, 2, 27, 16] [...]»; on l'aparell crític (n. 80) reproduïx la variant que afegia la *praesumptio (iuris tantum) pro iudice* manllevada de x, 1, 9, 6: «[...] quia semper praesumitur pro iudice, nisi probetur in contrarium».

propis. En el cas de Castella, per exemple, es prohibí expressament la motivació oral i escrita dels vots dels jutges.¹²⁸ Ben entès, però, la prohibició no concernia directament l'expressió de la causa en la sentència, sinó que en aquest darrer punt se seguia la pràctica o estil judicial del *ius commune* de no expressar les causes motives en les sentències, sense que calgués una prohibició expressa en aquest sentit.¹²⁹ Tot i que el més correcte és diferenciar entre la motivació dels vots i l'expressió de la causa en la sentència,¹³⁰ hom pot advertir que la prohibició de la motivació dels vots implicava, *a fortiori*, la prohibició (tàcita) de la motivació de les sentències.¹³¹ Aquesta prohibició, però, tècnicament no concernia l'*expressio causae in sententia*, sinó que es vehiculava a través de la prescripció del secret dels vots.

Ara bé, la relació entre l'obligació de secret i la prohibició de motivar els vots no resulta pas senzilla. Cal tenir present que, a Catalunya, l'obligació de guardar secret de les deliberacions dels doctors de la Reial Audiència es considerava cabdal —es consagrà en forma de constitució des del 1510, mateix any en què també ho fou la pràctica judicial de motivar les sentències de l'audiència règia—. Per tant, la imposició del deure de guardar secret de les deliberacions del tribunal no prejutjà l'obligació de retre (oralment i per escrit) els vots motivats i de publicar la motivació de la decisió majoritària de l'Audiència en la sentència respectiva.¹³² En altres paraules, l'obligació

128. *Recopilación de las Leyes destos Reynos, hecha por mandado de la Magestad Catholica del Rey don Pilippe Segundo nuestro Señor*, Alcalá de Henares, En Casa de Iuan Iñiguez de Liquerica, 1581, ll. 2, tít. 5, llei 42: «[...] el oydor mas nueuo de cada sala escriua los votos de las sentencias breuemente en que todos fueron, y qual fue en contrario voto, en vn libro enquadernado sin poner causas y razones algunas de las que les mouio a votar: el qual este en poder del presidente, y lo tenga secreto en buena guarda». A més, el 1525 es prohibiren expressament les deliberacions i s'ordenà l'emissió oral dels vots sense afegir paraules ni intentar persuadir els altres jutges. Vegeu Carlos GARRIGA, *La Audiencia y las chancillerías castellanas (1371-1525). Historia política, régimen jurídico y práctica institucional*, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1994, p. 388. No faltaren veus, però, que indicaren la conveniència de resoldre els *dubia* amb una discussió i deliberació oberta entre els oïdors. Vegeu el parer de l'oïdor Escudero al visitador Francisco de Herrera de ca. 1522-1523 citat a *ibidem*, «Apéndice documental», x, n. 3, p. 455 i seg.

129. Carlos GARRIGA i Marta LORENTE, «El juez y la ley. La motivación de las sentencias (Castilla, 1489-España, 1855)», p. 101-114, esp. p. 102.

130. Vegeu Mario ASCHERI, *Tribunali, giuristi e istituzioni*, p. 123-127.

131. Cfr. Carlos GARRIGA, *La Audiencia y las chancillerías castellanas*, p. 386.

132. Vegeu Lluís de PEGUERA, *Practica criminalis et ordinis iudicarii civilis*, cap. 8, n. 18:

Cathalani etiam plurimi aestimarunt silentium, eo quod, in curijs Montissoni Anni. 1510. celebratis per Regem Ferdinandum Secundum legem tulerunt atque constitutionem quae incipit. Encara mes statuim, et est cap. 20. [sc. constitució 20 de 1510, CYADC-1588-1589, 1, 1, 25, 4] [...] vt Doctores Regij consilij in principio singulorum mensium iuramento affirmarent, se habituros esse silentium minimeque denuntiuros sententias, et opiniones vouentium super rebus quae in Regio concilio agerentur: sicque obseruatur, vt principio singulorum mensium praedicti Doctores supra quatuor sancta Euangelia apud praesidem hoc praestent iuramentum. Ex quo illud infertur, quòd illi consiliarij qui intempestiuè denuntiant ea quae in consilijis caute

de secret no estava necessàriament renyida amb la pràctica (en el cas de Catalunya, confirmada per una constitució) de motivar els vots i, a més a més, les sentències.

En aquest context, la motivació de les sentències operada per l'ús judicial d'un determinat lloc i confirmada posteriorment pel *ius proprium* corresponent —en el nostre cas, de Catalunya (1510), Aragó (1547) i València (1564)—¹³³ es considerava un estil judicial correctiu (*correctio*) de la *communis opinio*,¹³⁴ car s'estimava més útil per al bon regiment de la *res publica* i, paradoxalment, més conforme al dret (cal entendre que al dret romà).¹³⁵

geruntur grauisimè puniantur non modo poenis geennalibus propter peccatum mortale quod committunt detegendo secretum, quod iuris naturalis est; sed etiam puniantur poenis temporalibus ab illis, sub quorum imperio constituti fuerint [...]. Quare Regijs consiliarijs plurimum conuenit, vt diligenter silentium obseruent, non modo quòd de iure naturali sit, et quòd ad eius obseruationem iuramentum praestiterint, sed etiam quòd ad auctoritatem Regij consilij, et status, atque iustitiae integritatem, et denique publicam vtilitatem pertinet.

Endemés, Xammar recordava l'obligació del jutge de dissimular el seu *motus animi* durant l'audiència pública. Vegeu Joan Pau XAMMAR, *De officio iudicis, pars 1, q. 1, n. 73*: «Non debet iudex motus animi sui facile detegere, sed multa per dissimulationem transmutare [...] Debet enim iudex habere et conseruare modum [...]». No obsta la disposició liberal (en sentit etimològic) de la constitució 36 de 1564 (CYADC-1588-1589, 1, 3, 3, 11), la qual refermà la facultat dels doctors de la Reial Audiència d'expressar el seu *animus* a les parts i llurs advocats, car no estava relacionada amb el deure juramentat de guardar secret, sinó amb la resolució dels *dubia* pels doctors de l'Audiència amb els advocats i les parts, a imitació de l'estil de la Rota romana. Vegeu Joan Pere FONTANELLA, *Sacri Regii Senatus Cathaloniae Decisiones*, t. I, Barcinone, Ex Praelo ac Aere Petri Lacavalleria, 1639, dec. 9, n. 7 i seg.

133. Carlos GARRIGA i Marta LORENTE, «El juez y la ley. La motivación de las sentencias (Castilla, 1489-España, 1855)», p. 101 i seg. Mallorca, en canvi, no tingué una norma de dret propi expressa relativa a la motivació, tot i que s'observà la pràctica de motivar les sentències de l'Audiència. Vegeu Antonio PLANAS, *La Real Audiencia de Mallorca en la época de los Austrias (1571-1715)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2010, p. 130 i seg.

134. Així s'afirmà expressament en el cas de Portugal. Vegeu Manuel MENDES DE CASTRO, *Practica lusitana*, Olysipone, Apud Georgium Rodericum, 1619, ll. III, cap. XVII: «Iudex in sententia debet exprimere causas, quibus nititur ad ita iudicandum ex nostra consuetudine lib. 3. tit. 66. §.7. correctio in hoc iure communi in cap. sicut, et in cap. cum Bertoldus de re iud. Per quae iura communis opinio est non esse necessarium, quod causa exprimat». *Corrigere* tenia el significat tècnic d'"esmenar" (ahora 'mudar' i 'reformat') una norma jurídica anterior per una de posterior considerada més adient (sense implicar necessàriament una abrogació). Vegeu la glossa *Encara statuim* de Segimon Despujol (en l'edició de 1608) a la cita de Ferrer (probablement del 1586; vegeu *supra* la nota 43) de la constitució 3 de 1251 (*Encara statuim*), la qual havia estat traslladada al volum tercer de la Compilació de 1588-1589 (CYADC-1588-1589, 3, 1, 8, 1), on hi havia les «constitutions, y altres drets de Cathalunya, superfluos contraris, y corregits»: «Encara statuim quod est *correctum* vegeu illud. in vol. 3 superf. tit. 8. de vsatges constitutions y altres lleys lib. 1»; vegeu Miquel FERRER, *Observantiarum, pars 1*, «Prohemium», cap. 1 (f. 42r-v). Els destacats són nostres.

135. Lorenzo MATHEU, *Tractatus de regimine Regni Valentiae*, Lugduni, Sumpt. Joannis-Antonii Huguetan, 1677, cap. XII, § 1, n. 22-35, esp. n. 27: «Verum his non obstantibus, nostra praxis vtilior est, iuri consentanior atque plurimorum calculo admissa»; n. 32: «Recto regimini vtilior haec observantia est, dum iudicibus imponitur necessitas exprimendi causas propter quas ad sic pronuntiandum moventur». Diem

Motivar una sentència judicial consistia, per als juristes catalanoaragonesos de l'edat moderna, a incloure una *declaració* jurídicament raonable del *motus animi* (o *intentio*) del jutge en la sentència.¹³⁶ Ço és, una expressió, manifestació o justificació pública —devers *in primis* les parts del procés— d'aquella causa o motiu que havia mogut l'ànim del jutge a decidir el cas d'una manera i no d'una altra.

Cal qüestionar-se, doncs, com o sota quines condicions s'havia de declarar l'*animus iudicandi* del jutge. Segons Joan Pere Fontanella,¹³⁷ el jutge tenia l'obligació de retre (noteu la càrrega semàntica del verb *reddere*, puix connota donar una cosa que és deguda)¹³⁸ una raó òptima del judicat, a saber, una *ratio* adequada a les circumstàncies del cas i fonamentada en les al·legacions de les parts i els fets provats en el procés (*secundum allegata et probata*), així com en el dret propi o, en llur defecte, en el dret comú (*secundum iura*).¹³⁹ D'aital manera, el jutge tenia vedat decidir segons consciència (*secundum conscientiam*), és a dir, ara segons el coneixement privat —al marge de les actes del procés (*extra acta*)— que pogués tenir dels fets del cas, adés segons raons naturals, *cerebrines*, fora de les disposicions del dret positiu propi o comú.¹⁴⁰ A més a més, era menester que el jutge publiqués aquestes raons facticójurídiques motivadores de la seva decisió en la sentència, no d'una altra manera (oralment, en un document separat de vots, motius o de resolució de dubtes, etc.).

Per tal d'explicar aquest fenomen de l'expressió dels motius en el text de la sentència, Fontanella, com també feu l'aragonès Jusepe Sessé,¹⁴¹ recorregué a les *Decisio-*

paradoxalment, però aquesta contradicció aparent desapareix si es considera que, segons Lorenzo Matheu, el dret canònic havia introduït un element estrany al dret romà, a saber, la manca de rendició de les causes de les sentències judicials.

136. Jusepe Sessé, *Decisionum Sacri Senatus Regii Regni Aragonum*, t. III, dec. 290, n. 7: «Motiua siquidem iudicis declarant, qualis fuerit eius animus, et intentio, in sententia per eum prolata».

137. Sobre Joan Pere Fontanella, vegeu Josep CAPDEFERRO, *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*.

138. Vegeu Jacques KRYNEN, *L'idéologie de la magistrature ancienne*, p. 19.

139. Joan Pere FONTANELLA, *Sacri Regii Senatus Cathalonie Decisiones*, dec. 287, n. 15-19: «[...] sententiam dici notoriè iniustam, ac etiam nullam, quando non ex actis iustificatur [...] non potest se mouere Iudex ad iudicandum extra acta, nec potest se extra iudicium informare. Quod magis in nostra Cathalonia procedit vbi sunt inserenda motiua, et rationes in sententia, quibus mouetur iudex ad declarandum, et ideò motiua sunt pars sententie, constitut. 2. titul. de sentent. Magon. decis. Floren. 123 [rectius 132] num. 16. et Sesse decis. 290. et 314. in 3. tom. et diximus nos in aliis saepè locis. In Cathalonia non permittitur dicere, declaro, quia sic reperi debere me declarare, sicut alibi sit, sed oportet sollicitos esse Iudices de reddenda optima ratione, eaque in sententia inserenda, ob quam iudicant».

140. Aquestes eren les dues manifestacions del judici *secundum conscientiam*: la primera, oposada a l'enjudiciament fundat en les al·legacions de les parts i els fets provats en el si del procés judicial (*secundum allegata et probata*); la segona, oposada al judici segons les disposicions del dret positiu, ja fos el *ius proprium* o, en llur defecte, el *ius commune* o, encara, a falta d'ambdós, l'*aequitas* afaïçonada per les prescripcions del dret comú i la doctrina jurídica (*secundum ius*). Vegeu Víctor FERRO, *El dret públic català*, p. 336, esp. n. 183.

141. Motu Johannes-Michael SCHOLZ, «Motiva sunt pars sententiae. Urteilsbegründung in Aragón

nes Florentinae de Girolamo Magoni, on s'afirmava de forma no només sintètica, sinó també gnòmica i, per tant, de fàcil i extrapolable citació, que els motius eren part de les sentències (*motiva sunt pars sententiae*).¹⁴²

A Florència existia, des del 1502, amb una confirmació i ampliació del 1532,¹⁴³ l'obligació dels jutges de la Rota florentina de motivar llurs decisions judicials en cas de manca d'unanimitat o si les parts ho demanaven.¹⁴⁴ Ara bé, la motivació de la decisió judicial no constava en el text de la sentència —que era entesa només com el dispositiu—,¹⁴⁵ sinó que s'incorporava en un document separat anomenat *decisio* o *motiva*, el qual s'entregava a les parts posteriorment al dictat de la sentència.¹⁴⁶ La dualitat documental esmentada era susceptible de comportar dubtes interpretatius en el cas que en la sentència s'hagués omès quelcom que sí que es preveia, màximament en un to declaratiu, en els *motiva*. L'aforisme *motiva sunt pars sententiae* responia precisament a aquesta problemàtica i la resolvia en el sentit que els extrems declarats en els motius i omesos en la sentència (per error o perquè s'hi sobreentenien incorporats) es consideraven, tot amb tot, part integrant de la sentència i amb la mateixa força declarativa de què fruïa aquesta.¹⁴⁷

Una situació similar s'observava en la pràctica judicial d'origen baixmedieval, confirmada per la constitució *In throno Iustitiae* de Pius IV (1563),¹⁴⁸ de la Rota romana. A través de la *decisio*, la Rota romana oferia a les parts (primer oralment, a partir del 1563 documentalment), abans de dictar la sentència definitiva, una motivació

(16.-18. Jahrhundert)», a *La formazione storica del diritto moderno in Europa: Atti del Terzo Congresso Internazionale della Società Italiana di Storia del Diritto*, vol. II, Florència, Leo S. Olschki, 1977, p. 581-598, esp. p. 590-592, on l'autor cita les *decisiones* 290, n. 6, i 334, n. 1, de Sessé (vegeu Jusepe Sessé, *Decisionum Sacri Senatus Regii Regni Aragonum*, t. III). Vegeu endemés la seva *decisio* 80 (vegeu Jusepe Sessé, *Decisionum Sacri Senatus Regii Regni Aragonum*, t. I).

142. Vegeu *supra* la nota 138.

143. Giuseppe PANSINI, «La Ruota Fiorentina nelle strutture giudiziarie del Granducato di Toscana sotto i Medici», a *La formazione storica del diritto moderno in Europa*, p. 533-538.

144. Mario ASCHERI, *Tribunali, giuristi e istituzioni*, p. 55-66.

145. *Ibidem*, p. 123-127.

146. *Ibidem*, p. 116-118.

147. Girolamo MAGONI, *Decisionum caussarum tam Rotae Florentinae quam Rotae Lucensis*, Franco-furto, Palthenius, 1600, *dec.* 132, n. 15 i seg.: «Praeterquam, quod si id fuit in sententia omissum, in motiuis per nos extitit latius declaratum, et suppletum teneri ad dimittendum. Motiua enim, maxime si reddatur in eis ratio dictorum, sunt pars sententiae, Boer. *decis.* 172. nu. 25 [sc. Nicolas Bohier]. Et praesertim in locis, vbi ex forma statuti, vt hic, iudices tenentur dare motiua. Socin. iun. *consil.* 181. num. 89. lib. 2 [sc. Marianus Socinus jr.]».

148. *Bullarium romanum nouissimum*, t. II, Romae, Ex Typographia Reu. Camerae Apostolicae, 1638, p. 44, § 8 (Const. In throno Iustitiae, 1563): «Et insuper Auditor partibus petentibus copiam decisionis in causa factae, cum iuribus ac rationibus, tradere debeat, prout antiquitus laudabiliter fieri consuevit».

dels punts dubtosos (*dubia*), la qual, però, no s'incorporava a la sentència definitiva posterior —la qual, doncs, només contenia el dispositiu.¹⁴⁹

Cal concloure, llavors, que la pràctica catalanoaragonesa relativa a la motivació de les sentències *no* consistí en una motivació de tipus rotal,¹⁵⁰ com la pròpia de la Rota romana o la Rota florentina,¹⁵¹ que separaven documentalment la sentència dels *motiva* —sens perjudici de diferències rellevants entre el *mos* rotal romà i el florentí que no podem tractar ací.—¹⁵² Ans al contrari, la pràctica catalanoaragonesa implicava una adaptació particular de l'estil judicial —procedent de la baixa edat mitjana i present a la Corona d'Aragó, com hem mostrat *supra* (subepígraf 4.1), almenys des de mitjan segle *xiv*— que la doctrina del *ius commune* designà com l'*expressio causae in sententia*.¹⁵³ En síntesi, l'estil judicial catalanoaragonès tenia com a característica essencial l'enregistrament escrit dels motius en el mateix document que contenia l'enunciació de la decisió judicial (el dispositiu) —la sentència conformada unitàriament pels motius i el dispositiu.¹⁵⁴

En aquest sentit, la nostra hipòtesi és que la pràctica judicial catalana va acompanyar, adaptar o adequar la doctrina baixmedieval de l'*expressio causae in sententia*, utilitzant la seva terminologia i el coneixement jurídic acumulat entorn d'aquesta, a les circumstàncies pròpies del sistema iuscèntric de la Corona d'Aragó. Aquesta

149. Angela SANTANGELO CORDANI, *Il processo romano canonico: Materiali per lo studio del diritto comune*, Milà, Wolters Kluwer, 2023, p. 73-78; Mario ASCHERI, *Tribunali, giuristi e istituzioni*, p. 102-107.

150. Vegeu Gino GORLA, «Sulla via dei “motivi” delle “sentenze”: lacune e trappole», *Il Foro Italiano*, núm. 103 (1980), p. 201-230.

151. També participaren de l'estil rotal de motivació les rotes menors dels Estats Pontificis (excepte la Rota o Senat d'Avinyó) i les rotes de Gènova, Lucca i Siena. Vegeu Mario ASCHERI, *Tribunali, giuristi e istituzioni*, p. 85-183.

152. Vegeu Mario ASCHERI, *Tribunali, giuristi e istituzioni*, p. 102-109, 116 i seg. Més exactament, cal diferenciar l'estil rotal florentí, juntament amb el de les rotes menors pontificies i les rotes genoveses, luqueses i sieneses, de l'estil rotal romà. Totes aquestes rotes tenien en comú, però, que els motius no s'expressaven en la sentència, sinó separadament. D'ací prové la diferenciació *grosso modo* que proposem entre les rotes itàliques, inclosa la romana, d'una banda, i les audiències (la de Catalunya, també anomenada Rota o Senat) de la Corona d'Aragó, de l'altra.

153. Vegeu Jaume CANCER, *Variarum Resolutionum Iuris Caesaris Pontificii, et Municipalis Principatus Cathalonie*, Barcinone, Ex Typographia Iacobi à Cendrat, 1608, *pars III*, cap. 17, n. 407: «An in sententia, causa sit exprimenda? De iure communi apertum est partem negatiuam esse veram, vt per DD. in c. sicut. [...] De iure vero Cathalonie, partem contrariam veram esse, patet ex Const. 2 tit. de sententias [sc. constitució 55 de 1510]». No podem tractar ací les influències recíproques entre la pràctica rotal i la doctrina de l'*expressio causae* a la Catalunya de l'edat moderna.

154. En aquest sentit, vegeu Lluís de PEGUERA, *Practica criminalis et ordinis iudicarij civilis*, rubr. 24, n. 5: «Praeterea cum motiua de iure Cathalonie de illarum substantia sint, ideo iudicum tam Regiae Audienciae quàm vicegerentium generalis gubernatoris Principatus Cathalonie et Comitatum Ruscilionis et Ceritanie, et aliarum quarumcunque curiarum officio incumbit, motiua quibus ad sententiam hoc vel tali modo ferendam mouentur in dictis sententijs exprimere».

adaptació consistí, precisament, en una mutació¹⁵⁵ de tipus correctiva de la *communis opinio* i de les disposicions del *ius commune* que desaconsellaven l'expressió de la causa de la decisió en la sentència.

Cal diferenciar, doncs, tres qüestions. En primer lloc, la *communis opinio* recomanava, per prudència, no expressar la «causa» en la sentència, és a dir, desaconsellava (però no prohibia) l'*expressio causae in sententia*. En segon lloc, la pràctica judicial i, posteriorment, els drets propis (la majoria) de la Corona d'Aragó cismarina van adaptar, de forma correctiva, la doctrina de l'*expressio causae in sententia* a les circumstàncies iuscèntriques catalanoaragoneses, desviant-se així de la *communis opinio* europea. Pensem que aquest fet explicaria que la proposta estamental catalana de 1510 citada a l'epígraf 2 utilitzés el mot *causa*, manllevat de la terminologia del *ius commune*, i no el terme *motiu*, el qual finalment s'imposà en el redactat de la constitució 55 de 1510 (CYADC-1588-1589, 1, 7, 3, 2). En tercer lloc, cal distingir l'estil de la motivació rotal, propi de les rotes itàliques, com les esmentades Rota romana i Rota florentina, que separava documentalment la sentència dels *motiva* (sens perjudici de diferències importants entre l'estil romà i el florentí), de la motivació a la Corona d'Aragó cismarina, que consistia en l'expressió dels motius o causes racionals del judicat en la sentència definitiva, sense separació documental entre els motius i la part dispositiva de la sentència.

7. CONCLUSIONS

A tall de conclusió, proposem les següents consideracions sintètiques sobre les qüestions tractades en el present treball.

Primer (epígraf 2) hem contextualitzat la disposició del dret propi català que declarà l'obligació de motivar les sentències, la constitució 55 de 1510 (CYADC-1588-1589, 1, 7, 3, 2), en la seva conjuntura històrica. Singularment, hem resseguit breument el seu procés parlamentari de producció normativa.

En segon lloc (epígraf 3) hem plantejat una introducció cultural a l'estudi de la motivació de les sentències a la Corona d'Aragó a partir de l'anàlisi dels conceptes de *raó*, *voluntat* i *moviment* en el pensament escolàstic d'influència aristotelicotomista d'Ausiàs March, reflectit en els seus poemes. El pensament escolàstic aristotelicotomista estigué profundament arrelat als regnes de la Corona d'Aragó en la baixa edat mitjana i l'alta edat moderna. Segons aquest, la voluntat (lliure) de l'home havia

155. De *mutació*, terme que implica una transformació adaptativa al context local del *ius commune* per mitjà de les *constitutiones* de Catalunya parlà Miquel FERRER, *Obseruantiarum*, cap. 288, n. 1, v. «Pro parte contraria»: «Et haec iuris communis dispositio non *mutatur* per aliquam constitutionem Cathaloniae, et ideo illi standum est, quia quod non *mutatur* stare non prohibetur» (el destacat és nostre).

d'adherir-se al recte judici de la raó natural i objectiva, el qual, al seu torn, tenia la missió de guiar la voluntat. La poesia d'Ausiàs March ofereix una primera aproximació psicològica a la qüestió: el «prim moviment» (*primus motus*) sensitiu o apetitiu que movia algú a fer quelcom, s'havia d'ordenar pel recte judici (*rectum iudicium*) o seny.

En tercer lloc (epígraf 4) hem estudiat la motivació de les sentències (fonamentalment civils) en el marc de la cultura iuscèntrica catalanoaragonesa. D'acord amb el iuscentrisme o imperi del dret, les causes en la Reial Audiència —tant en la Reial Audiència baixmedieval universal de la Corona, establerta a mitjan segle XIV, com en la Reial Audiència almoderna privativa de Catalunya, erigida el 1493— s'havien d'enjudiciar *per directum* o *secundum ius*, però no segons consciència (*secundum conscientiam*). Ço implicava la decisió dels casos segons el dret propi i, en llur defecte, segons el *ius commune* (amb preferència pel dret canònic sobre el civil romà), integrat per la doctrina dels doctors i la jurisprudència de la Reial Audiència; i, a falta de l'anterior, segons l'equitat regulada pel *ius commune* i la doctrina dels doctors. Hem procurat assenyalar que aquesta fou una pràctica judicial, recollida en les obres doctrinals i en els debats parlamentaris a les Corts, que quedà reflectida, posteriorment, en la constitució 40 de 1599 (CYADC-1704, 1, 30, 1).

Enllaçant amb el pensament escolàstic esmentat anteriorment, aquesta limitació de la voluntat règia pel dret raïa en la idea escolàstica aristotelicatomista de la regulació de la voluntat del príncep per la raó natural i objectiva. Ara bé, la particularitat del iuscentrisme català radicava en la subjecció de la voluntat del príncep i dels seus jutges per la raó estrictament *jurídica*, tal com havia estat constituïda en el dret positiu propi (especialment, el dret paccionat amb els estaments) i el dret comú romanocanònic. En síntesi, el seny natural (*sensus naturalis*) no era lliure (segons consciència), sinó que havia de regular-se pel dret positiu.

En aquest epígraf ens hem centrat en l'exegesi de la sentència de la Reial Audiència baixmedieval del 2 d'abril de 1372 (subepígraf 4.1) i en el comentari d'una conclusió de la Reial Audiència de Catalunya almoderna del 6 d'abril de 1500 (subepígraf 4.2). A partir de l'exposició d'una frase formulària de la sentència reial del 2 d'abril de 1372 que enllaçava els motius i la decisió judicial («[Nos] moti ex hijs [sic] et alijs que [sic] mouere possunt et debent animum [regium] recte et equanimitèr iudicantis»), així com de l'anàlisi exegetica del cas, s'ha mostrat que l'*animus* del rei i dels seus jutges havia de ser informat per l'equitat erudita constituïda en el dret positiu i per una inspecció diligent de les actes del procés. Ço conduí a la fonamentació en fet i en dret (en aquest cas, els furs d'Aragó) de la sentència. A més, s'ha evidenciat la funció endoprocessal essencial de la motivació de les sentències a la baixa edat mitjana: permetre a les parts la comprensió de la decisió judicial amb vista a la preparació del recurs pertinent i, endemés, propiciar el descobriment més exacte de la veritat (fàctica i jurídica) del cas, la qual s'entenia perfectible en les diverses instàncies judicials. Per a possibilitar aital perfectibilitat, però, calia fer públic, en la sentència, l'eventual *error iudicis*, clau de volta de l'*expressio causae in sententia*.

Per la seva banda, la conclusió de la Reial Audiència de Catalunya del 6 d'abril de 1500 ens ha permès exposar la regulació de l'equitat per la raó constituïda i redactada en el *ius commune* (*aequitas constituta* o *erudita*). Sumàriament, l'equitat no podia ser, en el sistema iuscèntric, purament natural o *cerebrina*, situada encara en el seu estadi rude (*aequitas rudis*), sinó que s'entenia «mixta» amb les «tradicions» (ço és, el dret positiu romanocanònic integrat per la doctrina dels doctors) del *ius commune*. Aquesta visió iuscèntrica fou, més tard, formalitzada solemnement en la constitució 40 de 1599 *in fine* (CYADC-1704, 1, 30, 1). A més, s'ha evidenciat la *ratio decidendi* del cas —ço és, la finalitat merament de sustentació dels aliments que, segons el dret canònic (i el civil romà), corresponien al fill espuri—, la qual tenia virtualitat per a funcionar com a principi jurídic o precedent que guiés la decisió dels doctors de l'Audiència en casos futurs similars.

En quart lloc (epígraf 5) hem enunciat algunes de les implicacions de la motivació de les sentències per a l'*officium iudicis*. Aquest fou definit per Joan Pau Xammar (*De officio iudicis*, 1639), seguint una tradició aristotèlica recollida per Domingo de Soto, com l'adequació dels supòsits universals de les lleis a les circumstàncies singulars dels fets. Les qualitats del jutge havien de ser, doncs, la rectitud d'ànim, la ciència, l'experiència i la prudència.

Les reflexions de Xammar entorn de l'*animus* del jutge connecten amb la motivació de les sentències, car la «motivació» era entesa com un «moviment» en l'ànim del jutge que el portava a decidir d'una manera determinada (*motus animi*). ¿Era possible expressar racionalment, en la sentència, el *motus animi* del jutge? Per a respondre satisfactòriament a aquesta pregunta cal tenir presents dues qüestions: a) els *motus animi* podien ser de tipus passional o bé —el que ara ens interessa— de tipus intel·lectual o racional; b) la *ratio* també era definida com un *motus animi*, concretament de la *mens* o part racional de l'ànima, l'activitat pròpia de la qual era judicar rectament (*rectum iudicare*). En efecte, el *motivum* del jutge era concebut com quelcom racional, més específicament com una causa eficient de la seva decisió judicial que, per tant, podia expressar-se en la sentència —d'ací l'aforisme de l'*expressio causae in sententia* i la pràctica sinonímia entre els termes *motivum*, *causa* i *ratio*.

La visió psicològica que permeté concebre el *motivum* intern del jutge com a racional fou l'explicació de Tomàs d'Aquino del funcionament de la voluntat humana, més sofisticada que la teoria del *primus motus*. Segons aquesta, l'elecció o el lliure arbitri era fruit d'una ordenació racional prèvia (formal) de la voluntat (*arbitrium secundum rationem*). Aital explicació psicològica del funcionament de la ment racional humana permetia concebre l'existència d'un motiu intrínsecament racional i, per consegüent, també racionalment expressable. Com a conseqüència, la rectitud d'ànim del jutge era una condició necessària de la correcció material de la decisió judicial, però no n'era l'única garantia. A més a més, es requeria, a tall de condició suficient, l'expressió en termes lògics, en la sentència, de les raons fàctiques i jurídiques de la decisió judicial.

Finalment (epígraf 6) hem proposat una anàlisi preliminar de l'adaptació, en forma correctiva, de la doctrina del dret comú relativa a l'*expressio causae in sententia* en el dret propi i en l'estil judicial catalans. Destaquem tres qüestions. La primera és que la *communis opinio* baixmedieval i altmoderna desaconsellava (però no prohibia) l'*expressio causae in sententia*. La segona és que la pràctica judicial i, posteriorment, els drets propis (la majoria, llevat del regne de Mallorca) de la Corona d'Aragó cismarina van adaptar, de forma correctiva, la doctrina de l'*expressio causae in sententia* a les circumstàncies iuscèntriques catalanoaragoneses, desviant-se així de la *communis opinio* europea. Pensem que aquest fet explicaria que la proposta estamental catalana de 1510 citada a l'epígraf 2 utilitzés el mot *causa*, manllevat de la terminologia del *ius commune*, i no el terme *motiu*, el qual finalment s'imposà en el redactat de la constitució 55 de 1510 (CYADC-1588-1589, 1, 7, 3, 2). La tercera qüestió és que cal distingir l'estil de la motivació rotal, propi de les rotes itàliques, com la Rota romana i la Rota florentina, que separava documentalment la sentència dels *motiva* (sens perjudici de diferències importants entre l'estil romà i el florentí), de la motivació a la Corona d'Aragó cismarina, que consistia en l'expressió dels motius o causes racionals del judicat en la sentència definitiva, sense separació documental entre els motius i la part dispositiva de la sentència (*expressio causae in sententia*).

BIBLIOGRAFIA

- AJELLO, Raffaele. *Arcana Juris: Diritto e politica nel settecento italiano*. Nàpols: Jovene, 1976.
- Angelici doctoris S. Thomae Aquinatis *summa theologica* [...]. *Editio novissima*. T. III i IV. Romae, 1773.
- Antiquiores Barchinonensium leges quas vulgus Vsaticos appellat, cum comentarijs supremorum iurisconsultorum Iacobi a Monte Iudaico, Iacobi et Guielermi a Vallesicca et Iacobi Calicii*. Barchinonae: Per Karolum Amorosum, 1544.
- ARRIETA, Jon. *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*. Saragossa: Institución «Fernando el Católico», 1994.
- ASCHERI, Mario. *Tribunali, giuristi e istituzioni dal Medioevo all'età moderna*. Bologna: Il Mulino, 1989.
- Beati Raymundi Lulli doctoris illuminati et martyris Liber magnus contemplationis in Deum: Juxta Moguntinam editionem*. T. II. Palmae Majoricarum: Typis Viduae Frau, 1748.
- BELLOMO, Manlio. *L'Europa del diritto comune*. 7a ed. Roma: Il Cigno, 1994.
- BELLUGA, Pere. *Speculum principis ac iustitiae*. Parisiis: Typis Petri Vidouaei, 1530.
- Biblia Sacra Vulgatae Editionis Sixti Quinti Pont. Max. Iussu recognita atque edita*. Romae: Ex Typographia Apostolica Vaticana, 1592.

- Bullarium romanum nouissimum*. T. II. Romae: Ex Typographia Reu. Camerae Apostolicae, 1638.
- CALLÍS, Jaume. *Margarita fisci*. Lugduni: Ioan Gordiolam, 1556.
- CANCER, Jaume. *Variarum Resolutionum Iuris Caesarei Pontificii, et Municipalis Principatus Cathaloniae*. Barcinone: Ex Typographia Iacobi à Cendrat, 1608.
- CANET, Teresa. «Las Audiencias reales en la Corona de Aragón: de la unidad medieval al pluralismo moderno». *Estudis: Revista de Historia Moderna*, núm. 32 (2006), p. 133-174.
- CANTIUNCULA, Claudio. *De officio iudicis libri duo*. Basileae: Apud Mich. Isingrinum, 1543.
- CAPDEFERRO, Josep. *Ciència i experiència. El jurista Fontanella (1575-1649) i les seves cartes*. Barcelona i Lleida: Fundació Noguera i Pagès, 2012.
- «Práctica y desarrollo del derecho en la Cataluña moderna: a propósito de la jurisprudencia judicial y la doctrina». A: DIOS, S. de et al. (coord.). *Juristas de Salamanca, siglos XV-XX*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2009, p. 235-258.
- «El canceller de Catalunya, un àrbitre entre jurisdiccions ponderat (segles XVI-XVIII)». *Revista de Dret Històric Català*, núm. 22 (2023), p. 43-59.
- CASALS, Àngel. «Les Corts Catalanes de 1510-1520: una etapa d'irregularitats». *Afers*, vol. 5, núm. 9 (1990), p. 23-37.
- CAVANNA, Adriano. *Storia del diritto moderno in Europa: Le fonti e il pensiero giuridico*. Vol. I. Milà: Giuffrè, 1982.
- CEBALLOS, Jerónimo de. *Speculum practicarum et variarum quaestionum communium contra communes*. Toleti: Apud Thomam Guzmanium Typographum, 1600.
- CICERO, M. Tullius. *De Officiis: With an English translation*. Traducció de W. Miller. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1913.
- COING, Helmut. *Derecho privado europeo*. Vol. I, *Derecho común más antiguo (1500-1800)*. Madrid: Fundación Cultural del Notariado, 1996.
- CONDORELLI, Orazio. «Juicio (DCH)». *Max Planck Institute for Legal History and Legal Theory Research Paper Series*, núm. 1 (2023).
- *Regalismo d'Oltremare: Intrecci tra giustizia ecclesiastica e giustizia secolare nell'esperienza del derecho indiano*. Frankfurt: Klostermann, 2025.
- Constitutions fetes per la S. C. R. Magestat del Rey Don Phelip Segon, Rey de Castella, de Arago etc. En la primera Cort, celebrada als Cathalans, en la Ciutat de Barcelona en lo Monastir de S. Francesch en lo Any 1599*. Barcelona: En Casa de Gabriel Graels y Giraldo Dotil, 1603.
- Constitutions y altres drets de Cathalunya* [...]. Barcelona: En Casa de Joan Pau Marti y Joseph Llopis Estampers, 1704 (= CYADC-1704).
- Constitutions y altres drets de Cathalunya* [...]. Barcelona: En Casa de Hubert Gortart, 1588-1589 (= CYADC-1588-1589).

- DAUCHY, Serge; BRYSON, W. Hamilton (ed.). *Ratio decidendi: Guiding principles of judicial decisions*. Vol. 1, *Case law*. Berlín: Duncker & Humblot, 2006.
- DECOCK, Wim; BIRR, Christiane. *Recht und Moral in der Scholastik der frühen Neuzeit 1500-1750*. Oldenbourg: De Gruyter, 2016.
- Decretales D. Gregorii Papae IX suae integritati una cum glossis restitutae: Ad exemplar romanum diligenter recognitae*. Venetiis, 1604.
- DUPONT, Florence. «Le masque tragique à Rome». *Pallas*, núm. 49 (1998), *Rome et le tragique*, p. 353-363.
- DUVE, Thomas. «Algunas observaciones acerca del *modus operandi* y la prudencia del juez en el derecho canónico indiano». *Revista de Historia del Derecho*, núm. 35 (2007), p. 195-226.
- ELÍAS DE TEJADA, Francisco. *Historia del pensamiento político catalán*. T. I, *La Cataluña clásica (987-1479)*. Sevilla: Montejurra, 1963.
- ESTRADA-RIUS, Albert. *La casa de la moneda de Barcelona: Les seques reials i els col·legis d'obrers i de moneders a la Corona d'Aragó (1208-1714)*. Barcelona i Lleida: Fundació Noguera / i Pagès, 2015.
- FERNÁNDEZ LUZÓN, Antonio. *La universidad de Barcelona en el siglo XVI*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 2005.
- FERRER, Miquel. [*Observantiarum sacri regii Cathaloniae senatus*]. Barcinone: Excudebat Iacobus Cendrat, 1581-1584 [sic].
- *Observantiarum Sacri Regii Cathaloniae Senatus*. Barcinone: Expensis Ioannis Simon, 1608.
- FERRO, Víctor. *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987.
- FONT RIUS, Josep Maria. «La recepció del dret comú a la península Ibèrica». A: MONTAGUT, T. de (ed.). *Història del pensament jurídic: Curs 1996-97 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999, p. 95-106.
- FONTANELLA, Joan Pere. *Sacri Regii Senatus Cathaloniae Decisiones*. T. I. Barcinone: Ex Praelo ac Aere Petri Lacavalleria, 1639.
- Fueros y observancias del Reyno de Aragon*. Zaragoza, 1667.
- GARRIGA, Carlos. *La Audiencia y las chancillerías castellanas (1371-1525). Historia política, régimen jurídico y práctica institucional*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1994.
- «Sobre el gobierno de la justicia en Indias (siglos XVI-XVII)». *Revista de Historia del Derecho*, núm. 34 (2006), p. 67-160.
- «*Iudex perfectus*. Ordre traditionnel et justice de juges dans l'Europe du *ius commune*. (Couronne de Castille, XVe-XVIII siècle)». A: *Histoire des justices en Europe: Valeurs, représentations, symboles*. Vol. I. Tolosa: Centre Toulousain d'Histoire du Droit et des Idées Politiques, 2016, p. 79-99.

- «*Crimen corruptionis*. Justicia y corrupción en la cultura del *ius commune* (Corona de Castilla, siglos XVI-XVII)». *Revista Complutense de Historia de América*, núm. 43 (2017), p. 21-48.
- «Aritmética judicial. Las operaciones de la justicia española (siglo XVIII)». A: LIMA LOPES, J. R. de; SLEMIAN, A. (coord.). *História das Justiças 1750-1850: Do Reformismo Ilustrado ao Liberalismo Constitucional*. São Paulo: Alameda, 2018, p. 109-202.
- GARRIGA, Carlos; LORENTE, Marta. «El juez y la ley. La motivación de las sentencias (Castilla, 1489-España, 1855)». *Anuario de la Facultad de Derecho de Madrid*, núm. 1 (1997), p. 97-144.
- GAY, Josep Maria; EGEA, Joan. «Eficàcia de les normes a la tradició jurídica catalana des de la baixa edat mitjana fins al Decret de Nova Planta (continuació)». *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. 78, núm. 3 (1979), p. 505-586.
- GIULIANI, Adolfo. «Civilian treatises on presumptions, 1580-1620». A: HELMHOLZ, R. H.; SELLAR, W. D. H. (ed.). *The Law of presumptions: essays in comparative legal history*. Berlín: Duncker & Humblot, 2009, p. 21-71.
- GORLA, Gino. «Sulla via dei “motivi” delle “sentenze”: lacune e trappole». *Il Foro Italiano*, núm. 103 (1980), p. 201-230.
- Infortiatum, Seu Pandectarum Iuris Ciuilis*. Lugduni, 1627.
- IRAZÁBAL, David. «La Cort General de Montsó de 1510: la motivació de les sentències i l'observança del dret a la Catalunya moderna». *eHumanista/IVITRA*, núm. 27 (2025), p. 361-374.
- «¿*Cui prodest* la obligación de motivar las sentencias en Cataluña (1510)? Autoridad, legitimidad, observancia». A: *Estudios luso-hispanos de historia del derecho*. Vol. IV. Madrid: Dykinson [en premsa].
- «Notas para un estudio semántico de la motivación de las sentencias d'*Ancien Régime*. El caso Gattinara c. Sánchez (1544)». *Anuario de Historia del Derecho Español* [en premsa].
- ISIDORI HISPALENSIS EPISCOPI. *Etymologiarum sive originum libri xx*. Edició a cura de W. M. Lindsay. Oxford: Typographeo Clarendoniano, 1911.
- JANSEN, Corjo; DECOCK, Wim. «Rationalitäten und Urteilsbegründung». A: DECOCK, W. (ed.). *Konfliktlösung in der Frühen Neuzeit*. Vol. 3, *Handbuch zur Geschichte der Konfliktlösung in Europa*. Berlín: Springer, 2021, p. 91-100.
- KASER, Max. *Römisches Privatrecht*. 15a ed. Múnic: C. H. Beck, 1989.
- KRYNEN, Jacques. *L'idéologie de la magistrature ancienne*. París: Gallimard, 2009.
- LALINDE, Jesús. *La Gobernación General en la Corona de Aragón*. Madrid i Saragossa: CSIC-Instituto Jerónimo de Zurita, 1963.
- *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964.

- «El pensamiento jurídico de Jaume Callís». A: MONTAGUT, T. de (ed.). *Història del pensament jurídic. Curs 1996-97 dedicat a la memòria del professor Francisco Tomás y Valiente*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 1999, p. 107-118.
- Les obres de mossen Ausias March: Ab vna declaratio en los marges de alguns vocables scurs*. Barcelona: Per Mestre Carles Amoros, 1543.
- LUCA, Giovanni Battista de. *Dello stile legale*. Roma: Giacomo Dragonelli, 1674.
- MAGONI, Girolamo. *Decisionum caussarum tam Rotae Florentinae quam Rotae Lucensis*. Francofurt: Palthenius, 1600.
- MANCUSO, Fulvio. *Esprimere causam in sententia: Ricerche sul principio de motivazione della sentenza nell'età del diritto comune classico*. Milà: Giuffrè, 1999.
- MARCH, Ausiàs. *Poesies*. Edició a cura de P. Bohigas, revisada per A.-J. Soberanas i N. Espinàs. Barcelona: Barcino, 2005.
- MARTÍNEZ RODRÍGUEZ, Miquel Àngel. *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*. Barcelona i Lleida: Fundació Noguera i Pagès, 2006.
- MATHEU, Lorenzo. *Tractatus de regimine Regni Valentiae*. Lugduni: Sumpt. Joannis-Antonii Huguetan, 1677.
- MENDES DE CASTRO, Manuel. *Practica lusitana*. Olysiopone: Apud Georgium Rodericum, 1619.
- MIERES, Tomàs. *Apparatus super Constitutionibus Curiarum generalium Cathalonae*. Barcinonae: Typis et Aere Sebastiani à Cormellas, 1621.
- MONTAGUT, Tomàs de. *Història del dret espanyol*. Barcelona: Edicions de la Universitat Oberta de Catalunya, 1997.
- «Lluís de Peguera i el seu pensament jurídic». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 18, fasc. 2 (1998), p. 53-67.
- «La justicia en la Corona de Aragón». A: *La administración de justicia en la historia de España: Actas de las III Jornadas de Castilla-La Mancha sobre Investigación en Archivos*. Vol. II. Guadalajara: Junta de Comunidades de Castilla-La Mancha, 1999, p. 649-686.
- «Els juristes de Catalunya i la seva organització col·legial a l'època medieval». *Ivs Fvgit*, núm. 12 (2003), p. 269-301.
- «El poder del dret durant el regnat de Martí l'Humà». A: FERRER, M. T. (coord.). *Martí l'Humà: El darrer rei de la dinastia de Barcelona, 1396-1410. L'Interregne i el Compromís de Casp*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2015, p. 51-67.
- «La noció erudita de justícia a la Corona d'Aragó (s. XII-XVIII)». *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 35 (2019), p. 88-97.
- «Notes sobre el projecte de reforma de la justícia universal de la Cort General de Catalunya de Perpinyà – Sant Cugat – Barcelona de 1406-1410». A: FURIÓ, A. et al. (ed.). *La veu del regne: 600 anys de la Generalitat Valenciana* [en premsa].
- MONTAGUT, Tomàs de; RIPOLL, Pere. «El pactisme a Catalunya: una concepció dual de la comunitat política». *Revista de Dret Històric Català*, núm. 20 (2021), p. 189-210.

- MONTI, Annamaria. *Iudicare tamquam Deus: I modi della giustizia senatoria nel Ducato di Milano tra Cinque e Settecento*. Milà: Giuffrè, 2003.
- NÖRR, Knut Wolfgang. *Romanischkanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*. Berlín i Heidelberg: Springer, 2012.
- OLIBA, Antoni. *Commentarius, ad vsat. Alium namq. de Iure fisci. lib. 10. constit. Cathaloniae*. Barcinonae: Ex Typographia Gabrielis Graells et Geraldí Dotil, 1600.
- PANSINI, Giuseppe. «La Ruota Fiorentina nelle strutture giudiziarie del Granducato di Toscana sotto i Medici». A: *La formazione storica del diritto moderno in Europa: Atti del terzo Congresso Internazionale della Società Italiana di Storia del Diritto*. Vol. II. Florència: Leo S. Olschki, 1977, p. 533-538.
- PEGUERA, Lluís de. *Practica criminalis et ordinis iudiciarii ciuilis*. Barcinone: Ex Typographia Iacobi à Cendrat, 1603.
- *Decisiones Aureae in actu practico frequentes*. Barcinone: Ex Typographia Iacobi à Cendrat, 1605.
- PLANAS, Antonio. *La Real Audiencia de Mallorca en la época de los Austrias (1571-1715)*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2010.
- Plato Latinus. *A Calcidio translatus commentarioque instructus*. Edició a cura de J. H. Waszink. 2a ed. Londinii i Leidae: Inst. Warburgianum i Brill, 1975
- RAMIS, Rafael. «La defensa del tomismo frente al suarismo: la Facultad de Artes y Filosofía de la Universidad de Barcelona a comienzos del siglo XVIII». *Espíritu*, vol. LXVII, núm. 155 (2018), p. 81-106.
- *La segunda escolástica: Una propuesta de síntesis histórica*. Madrid: Dykinson, 2024.
- RAMIS, Rafael; RAMIS, Pedro. *La Universidad de Barcelona en el siglo XVII*. Madrid: Dykinson, 2023.
- Recopilación de las Leyes destos Reynos, hecha por mandado de la Magestad Catholica del Rey don Pilippe Segundo nuestro Señor*. Alcalá de Henares: En Casa de Iuan Iñiguez de Liquerica, 1581.
- ROVIRA, Manuel et al. «Fonts per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Càtaleg dels processos de Corts i Parlaments». A: *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional (Barcelona, 28, 29 i 30 d'abril de 1988)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1991, p. 25-61.
- SANTANGELO CORDANI, Angela. *Il processo romano canonico: Materiali per lo studio del diritto comune*. Milà: Wolters Kluwer, 2023.
- SAUVEL, Tony. «Histoire du jugement motivé». *Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'Étranger*, núm. 71 (1955), p. 5-53.
- SCHOLZ, Johannes-Michael. «Legislação e jurisprudência em Portugal nos sécs. XVI a XVIII. Fontes e literatura». *Scientia Iuridica*, t. 25, núm. 142-143 (1976), p. 512-587.
- «Motiva sunt pars sententiae. Urteilsbegründung in Aragón (16.-18. Jahrhundert)». A: *La formazione storica del diritto moderno in Europa: Atti del Terzo*

- Congresso Internazionale della Società Italiana di Storia del Diritto*. Vol. II. Florença: Leo S. Olschki, 1977, p. 581-598.
- SELLERT, Wolfgang. *Prozessgrundsätze und Stilus Curiae am Reichshofrat im Vergleich mit den gesetzlichen Grundlagen des reichskammergerichtlichen Verfahrens*. Aalen: Scientia, 1973.
- SESSÉ, Jusepe. *Decisionum Sacri Senatus Regii Regni Aragonum, et Curiae Domini Iustitiae Aragonum causarum ciuiliū, et criminalium*. T. I. Caesaraugustae: Apud Ioan. de Larumbe, 1611.
- *Decisionum Sacri Senatus Regii Regni Aragonum et Curiae Domini Iustitiae Aragonum causarum ciuiliū*. T. III. Caesaraugustae: Ex Typographia Ioannis a Larumbe, 1624.
- SOTO, Domingo de. *De iustitia et iure libri decem*. Salmanticae: Excudebat Andreas à Portonariis, 1553.
- «Tancredi Bononiensis ordo iudiciarius». A: *Libri de iudiciorum ordine*. Edició a cura de F. Ch. Bergmann. Aalen: Scientia, 1965.
- TATJER, Maria Teresa. «La jurisdicció en Catalunya». A: SERRANO, J. (coord.). *El territori i les seves institucions històriques: Actes*. Vol. I. Barcelona i Lleida: Fundació Noguera i Pagès, 1999, p. 293-333.
- *La Audiencia Real en la Corona de Aragón. Orígenes y primera etapa de su actuación* (s. XIII y XIV). Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2009.
- «Tractatus testimoniorum D. Bart. de Saxoferrato [...]». A: *Tractatus de testibus probandis vel reprobandis variorum auctorum [...]*. Coloniae Agrippinae: Apud Ioannem Gymnicum, 1575.
- VALLEJO, Jesús. *Ruda equidad, ley consumada: Concepción de la potestad normativa (1250-1350)*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1992.
- «Acerca del fruto del árbol de los jueces. Escenarios de la Justicia en la cultura del “ius commune”». *Anuario de la Facultad de Derecho de la Universidad Autónoma de Madrid*, núm. 2 (1998), p. 19-46.
- VALLET, Juan. «Las fuentes del derecho según el “Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae” de Tomás Mieres». A: *Libro-homenaje a Ramón M.ª Roca Sastre*. Vol. 1. Madrid: Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, 1976, p. 311-486.
- «Equidad y buena razón según el jurista gerundense del siglo xv, Tomás Mieres». *Anuario de Derecho Civil*, vol. 30, núm. 1 (1977), p. 3-33.
- «Valor jurídico de las leyes paccionadas en el Principado de Cataluña». A: *El pacismo en la historia de España*. Madrid: Instituto de España, 1980, p. 75-110.
- VALLS, Fernando; [ABADAL, Ramon d’]. *Los Usatges de Barcelona: Estudios, comentarios y edición bilingüe del texto*. Edició a cura de M. J. Peláez i E. M. Guerra. Barcelona: PPU, 1984.
- VIVIO, Francesco. *Communium opinionum utriusque censurae doctorum*. Venetiis, 1567.

- WIJFFELS, Alain. «Law Reports as Legal Authorities in Early Modern Belgian Legal Practice». A: Rossi, G. (ed.). *Authorities in early modern law courts*. Edimburg: Edinburgh University Press, 2021, p. 222-244.
- XAMMAR, Joan Pau. *De officio iudicis et aduocati liber unus*. Barcinonae: Ex Typographia Iacobi Romeu, 1639.